**Tweede Kamer, Start-ups en scale-ups**

**VERSLAG VAN EEN COMMISSIEDEBAT**
Concept

De vaste commissie voor Economische Zaken heeft op 28 oktober 2026 overleg gevoerd met mevrouw Herbert, minister van Economische Zaken en Klimaat, over:

- **de brief van de minister van Economische Zaken en Klimaat d.d. 23 juni 2026 inzake ontwikkeling van de durfkapitaalmarkt en versterking van bedrijfsfinanciering (32637, nr. 763);**
- **de brief van de minister van Economische Zaken en Klimaat d.d. 7 juli 2026 inzake toezegging gedaan tijdens het commissiedebat Start-ups en scale-ups van 18 december 2025, over Invest-NL en pensioenfondsen (32637, nr. 765);**
- **de brief van de minister van Economische Zaken en Klimaat d.d. 1 september 2026 inzake voortgang ten aanzien van wijziging van de definitie van "onderneming in moeilijkheden" (32637, nr. 775).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Economische Zaken,
Van Eijk

De griffier van de vaste commissie voor Economische Zaken,
Reinders

**Voorzitter: Van Eijk**
**Griffier: Reinders**

Aanwezig zijn zeven leden der Kamer, te weten: Bühler, Van Eijk, Van der Lee, Martens-America, Nanninga, Oualhadj en Schenk,

en mevrouw Herbert, minister van Economische Zaken en Klimaat.

Aanvang 10.01 uur.

De **voorzitter**:
Goedemorgen, allemaal. Welkom bij de vaste commissie voor Economische Zaken. Aan de orde is een commissiedebat met als onderwerp start-ups en scale-ups. We hebben een indicatieve spreektijd van vier minuten in de eerste termijn en ik stel voor drie interrupties in tweeën. Welkom aan de leden en welkom aan de minister van Economische Zaken, mevrouw Herbert.

We gaan starten. Mevrouw Martens-America heeft aangegeven uiterlijk om 13.00 uur deze vergadering te moeten verlaten in verband met andere verplichtingen, dus we gaan snel van start. Ik geef het woord aan mevrouw Martens-America, die haar inbreng zal

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

doen namens de fractie van de VVD.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Voorzitter, dank u wel. Dit is het tweejaarlijkse debat over start-ups en scale-ups, iets wat mijzelf enorm goed doet. Dat is ook omdat ik geloof dat de vraagstukken die we hier bespreken niet zouden passen in de andere grote debatten. We hebben inmiddels 10.000 start-ups in Nederland en dan hebben we het nog niet eens over de scale-ups. En ik wil het vandaag nog maar niet hebben over het gebrekkige aantal unicorns, want dat stemt ons niet heel blij.

De uitdagingen waar deze start- en scale-ups tegenaan blijven lopen zijn zo breed dat we ze niet alleen kunnen bespreken in debatten die gaan over ons verdienvermogen. Als je aan start-upondernemers vraagt wat hun grootste zorgen zijn, dan zijn dat, a, het ophalen van geld, iets wat we natuurlijk allemaal weten, en, b, de starre regels als het gaat over het aannemen van mensen: enerzijds de lange loondoorbetaling bij ziekte, anderzijds het hele zware en hele strenge ontslagrecht dat wij hebben in Nederland; en dan heb ik het nog niet eens over zaken als de bonussen die je mensen moet meegeven wanneer je afscheid van ze zou willen nemen.

Dat is eigenlijk ook gelijk de eerste vraag die ik heb, ook aan de minister van Economische Zaken. Wij hebben het hier over Economische Zaken en ik ben bang dat veel van de antwoorden zullen zijn: daar ga ik niet over, daar gaan mijn collega's over. Maar we zullen, zoals Wennink ook heeft aangegeven in zijn rapport, op een aantal vraagstukken regie moeten hebben vanuit één aangewezen persoon. Bij het aantreden van het huidige kabinet is afgesproken dat de minister van Economische Zaken gaat over het verdienvermogen van Nederland, waar Wennink had geadviseerd om dat uiteindelijk chefsache te maken. Mijn vraag aan deze minister is hoe zij haar rol in dezen ziet, juist als het gaat over deze groeibedrijven die niet de medewerkers hebben die zouden kunnen gaan aankloppen en lobbyen bij deze grote bedrijven. Welke rol ziet zij hier voor zichzelf?

Ik zou heel veel punten kunnen maken, maar ik wil er graag twee uithalen. De eerste is de valorisatie-impuls. We zagen op de begroting van Economische Zaken dat de minister extra geld gaat uittrekken voor het onderwerp valorisatie, maar voor mijn fractie zijn een aantal zaken niet helemaal duidelijk. Waar gaat dat geld naartoe? Mijn grote zorg is dat dit uiteindelijk op de begroting komt van verschillende hogescholen en universiteiten en dat zij bepalen hoe dat geld moet worden uitgegeven, terwijl wij in Nederland, als je het helemaal platslaat, een hele grote uitdaging hebben. Nederlandse universiteiten hebben tussen de 10% en 15% aandelen in de spin-offs die voortkomen uit deze instellingen. In Zürich is dat bijvoorbeeld tussen 2% en 4%. Het kan toch niet zo zijn dat wij belastinggeld aan onderwijstellingen gaan geven om te zorgen dat zij mee kunnen doen, met de percentages in de landen om ons heen? Dat zou ik echt ontzettend zonde vinden. Zou de minister willen uitleggen waar dat geld dan precies heen gaat? Kunnen de ondernemers zelf aanspraak maken op dat geld of gaan de onderwijsinstellingen dat uiteindelijk bepalen?

Ik heb ook nog een vraag over het vervolmaken van de kapitaalmarktunie. Daar zijn natuurlijk de afgelopen weken hele grote stappen gezet. Ik denk dat dat ontzettend belangrijk is als het gaat om het ophalen van dat geld. Tegelijkertijd hebben we op Nederlandse bodem voor deze kleine bedrijven nog heel veel stappen te zetten. Wat is

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

de inzet van deze minister om te zorgen dat ook onze start- en scale-ups daarop aan kunnen haken?

Ik sluit af met een excuus. Ik ben lichtelijk verkouden. Dus als u denkt "wat zit u hoog in de ademhaling": dat is het gehoest van een kleuter in mijn gezicht.

Mevrouw **Bühler** (CDA):
Ik hoorde mevrouw Martens net zeggen dat het belangrijk is om de 30 miljoen te stoppen in de valorisatie en dat we er daadwerkelijk voor moeten zorgen dat start-ups daarmee aan de slag kunnen gaan. Welk idee heeft u daarbij? Wij vinden dat ook heel belangrijk. Wij vinden het een heel belangrijk onderdeel dat de start-ups daadwerkelijk de markt op gaan. Welke ideeën heeft de VVD over hoe we dat moeten organiseren?

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Eerlijk gezegd, als u het mij vraagt en diep in mijn hart zou mogen kijken: dit geld zou helemaal niet nodig moeten zijn; ik vind het absolute waanzin dat Nederlandse universiteiten voor 10% à 15% aandeelhouder zijn in start- en scale-ups, waardoor ze minder makkelijk geld kunnen ophalen en er sprake is van grote schuldeisers. Als uit de antwoorden van de minister blijkt dat wij belastinggeld gaan inzetten om voor overheidsinstellingen, die betaald worden van belastinggeld, het gat op te vullen omdat zij geen percentages willen afstaan, dan hebben wij een groter probleem. Dat betekent dat de macht van onze onderwijsinstellingen veel te groot is in dezen. Ik wil dan ook heel graag de antwoorden vernemen. Ik heb meerdere voorstellen ingediend om die percentages op gelijke voet te krijgen, zodat het niet bij universiteit A 15% is en bij universiteit B 3%. De medische universiteiten hebben heel lang niet mee willen doen. Het schijnt dat daarin een aantal belangrijke stappen zijn gezet. Dat zijn de vragen waarop ik eerst een antwoord wil hebben: waar gaat het geld naartoe, welke problemen willen we hiermee oplossen? Ik zou wettelijk willen verankeren dat er een maximaal percentage wordt gebruikt, zodat we geen belastinggeld moeten gebruiken om het falen van de onderwijsinstellingen op te lossen. Ik weet dat mevrouw Bühler dit ook vindt, dus denk ik dat er uiteindelijk een grote meerderheid te vinden is om hier wat aan te doen. Dat hoop ik tenminste.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Ik vind "falen van onderwijsinstellingen" wel heel grote woorden. Dat universiteiten hierin een rol hebben, vind ik heel terecht en ook belangrijk. Tegelijkertijd hebben de universiteiten ook heel veel andere taken. Het lijkt mij niet redelijk om het nu allemaal op het bordje van de universiteiten te leggen. Vindt de VVD niet dat we wat valorisatie betreft moeten zorgen voor een structurele financiering, die niet meer gebonden is aan een toekomstfonds of potjes die tijdelijk zijn? Dan kun je altijd praten over wie daarin welke rol precies pakt en over de verdeling. Kunnen we elkaar daarop vinden?

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Goedemorgen, zeg ik tegen de heer Van der Lee; we zijn weer een paar minuten bezig. Nee, dit zijn helemaal geen grote woorden. Ik zeg: als blijkt dat er belastinggeld moet worden uitgegeven om percentages die onze onderwijsinstellingen hanteren op te kunnen vangen omdat we anders niet mee kunnen doen met de landen om ons heen, dan vind ik dat daarbij een grote rol voor de universiteiten is weggelegd. Als zij weigeren hun percentages omlaag te schroeven en de Nederlandse overheid vervolgens via andere potjes ervoor moet zorgen dat we mee kunnen doen, dan moeten we daar een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

gesprek over voeren. Daarom zeg ik ook: laten we de antwoorden van de minister afwachten, want misschien wordt het op een andere manier uitgegeven.

Er zijn verschillende instellingen, Techleap bijvoorbeeld, die ons rapporten hebben doen toekomen over het verschil in percentage tussen Nederland en bijvoorbeeld Zürich. Als je dan ziet hoeveel succesvolle start-ups er in Zürich zijn in vergelijking met Nederland, dan zie ik wel een relatie met het percentage dat universiteiten hanteren bij start- en scale-ups. Die kunnen we niet ontkennen. Het is geen geheim dat ik liberaal ben. Ik heb dus liever dat de overheid of de overheidsinstellingen een minder groot aandeel nemen en de ondernemer de ruimte geven om te groeien en zelf geld op te halen in plaats van dat de overheidsinstellingen een grote vinger in de pap houden. Zoals ik net tegen mevrouw Bühler zei, vinden we volgens mij allemaal hetzelfde aan deze tafel. Het lijkt me een goed idee om, zodra we de antwoorden hebben, te kijken hoe we de valorisatie beter van de grond kunnen krijgen. Maar eigenlijk wil ik dat niet zelf bedenken als politicus, want ondernemers weten volgens mij heel goed wat ze nodig hebben en het lijkt ons in dezen heel goed om naar hen te luisteren.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Een vervolgvraag van de heer Van der Lee.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Laten we afwachten wat de minister hierop zegt. Ik denk dat we nu gaan treden in de bekostigingsstructuur van de universiteiten in Europa en dat wordt een ingewikkeld debat. Ik heb nog een andere vraag aan de VVD, over iets wat ik ook hoor van start-ups, zeker van start-ups die met wat relatief disruptieve innovaties komen, namelijk dat zij aanlopen tegen het feit dat wij een methodiek hebben om productstandaarden vast te stellen — dat gebeurt trouwens ook in Europees verband, via CEN — waarbij bestaande bedrijven een grote rol hebben in de discussie wat de standaard moet zijn. Innovatieve producten voldoen daardoor niet aan de standaarden, omdat grote gevestigde bedrijven er belang bij hebben om bepaalde standaarden overeind te houden die disruptieve innovaties tegenhouden. Hoe kijkt de VVD daar tegenaan?

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Ja, heel goed punt. De heer Van der Lee overvraagt mij in dezen. Ik weet niet over welke specifieke casus hij het heeft, maar ik sluit mijn bijdrage straks ook af met het belang van grote bedrijven versus dat van kleine bedrijven. Ik maak me daar dus bij voorbaat al zorgen over, juist omdat innovatieve bedrijven vaak in de weg worden gezeten door grote, gevestigde bedrijven. Dus nee, 100%, maar als de heer Van der Lee mij misschien buiten deze kamer een voorbeeld wil laten zien, vinden we elkaar daar vast.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw betoog.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Dank, voorzitter. Ik praat gewoon door de bel heen, hoor. De heer Van der Lee heeft de bal alvast voor mij op de stip gelegd. Dit is ook het laatste punt dat ik hier wil maken, namelijk dat over de belangen van de grote, gevestigde bedrijven versus die van de groeibedrijven. Ik denk dat cao's en de werkingssferen van de pensioenfondsen op dit moment een van de allergrootste remmers zijn voor start-ups en scale-ups. Je ontwikkelt

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

een bedrijf met een nieuw verdienvermogen, je hebt niet de mankracht om het op te nemen tegen de lobby van de grote gevestigde bedrijven, die alles op alles zetten om jou in het malletje te proppen — neem bijvoorbeeld de cao's — en je verliest. Er zijn een aantal grote bedrijven, waar velen van ons veel gebruik van maken, die hebben aangegeven: als wij onder die bepaalde cao gaan vallen, die niets van doen heeft met waar ons verdienmodel op gericht is, dan gaan wij. Mijn vraag is: hoe ziet de minister van Economische Zaken, die die gesprekken ook heeft gevoerd, haar rol richting de polder? Erkent zij dat dit eigenlijk de grootste vraagstukken zijn waar onze groeibedrijven op dit moment tegenaan lopen?

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we verder met de inbreng van de heer Schenk, die zal spreken namens de fractie van Forum voor Democratie.

De heer **Schenk** (FVD):
Hartelijk dank, voorzitter. Het is van groot belang voor Nederland om start-ups en scale-ups, jonge, vernieuwende bedrijven, te laten slagen. Nieuwe bedrijven brengen nieuwe ideeën, nieuwe visies en nieuwe welvaart. Ze doorbreken vaak het oude speelveld en houden zo de economie concurrerend. Maar om ze te laten slagen, zijn verschillende elementen noodzakelijk. Met de meeste moet de overheid zich wat ons betreft niet bemoeien. Een gat in de markt zien, de durf en het lef hebben om in te stappen en het uitwerken van een strategie om het ook daadwerkelijk te laten slagen, zijn de verantwoordelijkheid van de ondernemer zelf.

Nederland heeft een relatief sterke uitgangspositie als het gaat om innovatie. We staan hoog op allerlei internationale lijstjes, maar we zien wel dat onze cijfers van het doorgroeien van start-ups tot scale-ups achterblijven bij het gemiddelde in Europa en in de Verenigde Staten: 21,6% tegenover respectievelijk 24,1% en 52,2%. We zijn dus blijkbaar goed in bedenken en uitvinden, maar minder in het vervolgens uitbouwen.

Voorzitter. Hoewel Forum voor Democratie een economisch rechtse partij is, zijn wij zeker niet blind voor wat nodig is als het gaat om de financiering van start-ups en scale-ups. Want ja, soms is er publiek geld nodig. Soms ziet de overheid inderdaad kansen die de markt niet ziet. Waar dat zinnig is en waar het gericht is op daadwerkelijke groei en vooruitgang, kunnen wij, als partij die groots denken aan het hart ligt, erin meekomen dat de overheid een rol heeft. Publieke financiering mag wat ons betreft echter nooit privaat kapitaal verdringen. Ons basisprincipe blijft altijd dat we aan de markt moeten laten wat we aan de markt kunnen laten. Ook daar ligt opvallend genoeg een taak voor de overheid, namelijk zich zo ver mogelijk van die markt weghouden, beleggen en investeren aantrekkelijk maken, regelgeving vereenvoudigen en mogelijkheden voor bedrijven maximaliseren.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Forum voor Democratie maakt hier een terecht punt. Ik denk dat wij allebei vinden dat de overheid een zo terughoudend mogelijke rol zou moeten hebben als het gaat om het laten groeien van deze bedrijven. Is Forum voor Democratie dan ook bekend met het feit dat het ophalen van geld binnen de Nederlandse grenzen heel lastig is, omdat de markt simpelweg gewoon vrij klein is? Hoe rijmt hij dat met zijn standpunt dat hij uit de Europese Unie zou willen en dus ook niet voor het vervolmaken van de kapitaalmarktunie is? Waar zouden we dan dat private geld vandaan moeten halen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Schenk** (FVD):
Nu lopen we het risico dat we de begroting van Economische Zaken nog eens gaan overdoen. Ik heb daar ook benadrukt dat wij inderdaad voor een uittreding uit de Europese Unie zijn, omdat wij vinden dat Nederland op heel veel beleidsterreinen eigen beleid zou moeten maken. Wat ons betreft staat dat niet in de weg van het vermogen om over grenzen heen te kijken. Nederland kan nog steeds gewoon verdragen sluiten, zakendoen en internationaal actief zijn. Volgens mij heeft dat niets te maken met de Europese Unie en valt dat niet ineens weg als we niet in de Europese Unie zouden zitten. Maar ja, ik denk dat de vorige keer ook al is gebleken dat er wat dat betreft een fundamenteel verschil van inzicht bestaat tussen FVD en de VVD. Ik denk dat het dus niet heel veel zin heeft om dat nu tot in detail uit te gaan werken. Ik doe het met alle liefde, maar ik denk niet dat we er nu uit gaan komen.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Nee hoor. Daar heb ik ook helemaal geen zin in. Een van de grote uitdagingen waar de bedrijven waar we het vandaag over hebben tegenaan lopen, is het ophalen van het geld en het liefst internationaal geld. We hebben in Nederland gewoon onvoldoende kapitaal, dus we zullen naar de landen om ons heen moeten kijken. Nog los van het feit dat je fundamenteel tegen het vraagstuk rond het uit de EU gaan aan kunt kijken, heeft dat grote gevolgen voor het ophalen van kapitaal. Zegt Forum voor Democratie dan gewoon: prima dat al die start- en scale-ups, al die bedrijven, zeggen "vervolmaak die kapitaalmarktunie, zorg dat we geld op kunnen halen in heel Europa", maar wij vinden fundamenteel uit de Europese Unie gaan zo veel belangrijker dat we op termijn wel zien welke verdagen we kunnen sluiten? Je kunt natuurlijk niet beide vinden. Ik ben dus gewoon een beetje op zoek naar wat dan het alternatief is, want het sluiten van handelsverdragen lost het vraagstuk van het ophalen van kapitaal niet op.

De heer **Schenk** (FVD):
Het is natuurlijk niet zo dat wanneer je niet in de Europese Unie zit, je jezelf volledig isoleert van de rest van de wereld. Ik heb naar aanleiding van het debat over de begroting Economische Zaken toevallig nog even gekeken naar Zwitserland, naar de cijfers daar waar het gaat om start-ups en scale-ups. Die doen het beter dan Nederland, maar die zitten niet in de Europese Unie. Ik vraag me heel erg af hoe de VVD dat dan verklaart. Volgens mij heeft dat niet zo heel veel met elkaar te maken. Je isoleert jezelf niet van de wereld en je kunt juist je eigen beleid maken. Je kunt de belastingen verlagen, juist de druk wegnemen die bedrijven, die start-ups en scale-ups, nu ervaren. Dan heb je juist veel meer mogelijkheden en kun je ook internationaal ontzettend actief zijn en daar nog steeds geld ophalen. Volgens mij sluit dat elkaar op geen enkele manier uit.

De **voorzitter**:
U vervolgt.

De heer **Schenk** (FVD):
Dank, voorzitter. Ik kijk even waar ik was gebleven. De overheid moet van de markt wegblijven, moet beleggen en investeren aantrekkelijker maken, moet regelgeving vereenvoudigen en moet mogelijkheden voor bedrijven maximaliseren. Dat brengt ons bij hetgeen waar alle ondernemers, alle bedrijven in Nederland last van hebben, namelijk de langdurige loondoorbetaling bij ziekte, strikte regels rond ontslag en hoge

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

energiekosten, hoge belastingen of het überhaupt ontbreken van energie als gevolg van netcongestie. Daar ligt, hoe je het ook wendt of keert, de eerste stap voor dit kabinet: daar iets aan doen. Deze opeenstapeling van knelpunten remt de economische groei. Ik kwam daar zeer recent een schrijnend voorbeeld van tegen. Dat was een innovatief batterijbedrijf dat een jaar vertraging opliep en door de problemen met de stroomaansluiting 5 miljoen euro aan subsidie misliep. Dat was overigens een Europese subsidie, om toch een klein beetje tegemoet te komen aan de wensen van mevrouw Martens-America. Het is een mooi voorbeeld van dat die netcongestie gewoon economische groei afremt. Voor een beginnend bedrijf is dat natuurlijk gewoon een verschil tussen slagen of falen.

Voorzitter. Er zijn meer terreinen waarop het beter kan. In de brief van de minister van afgelopen zomer lezen wij dat de valorisatie van wetenschappelijke kennis in Nederland relatief stroef verloopt. Bij deze constatering wordt echter geen reden gegeven. Mijn vraag aan de minister is dus: waarom is dit nou precies het geval?

Tot slot nog wat vragen. Wat ziet de minister als het grootste knelpunt voor jonge innovatieve bedrijven waar de Nederlandse overheid directe invloed op heeft, dus in het beleid waar zij mee te maken krijgen, en wat gaat zij doen om dat knelpunt weg te nemen? Erkent de minister dat nationaal beleid omtrent loondoorbetaling, ontslag en energie bedrijven en dus ook start- en scale-ups belemmert en, zo ja, welke acties mogen wij van de minister verwachten? Hoe verklaart de minister het achterblijven van Nederlandse start-ups die doorgroeien tot scale-ups ten opzichte van de rest van Europa en bijvoorbeeld de Verenigde Staten? Ik heb wat cijfers genoemd aan het begin van mijn betoog. Dat zijn toch wel behoorlijke verschillen. Hoe wil zij deze verschillen gaan inhalen? Graag een reactie.

Voorzitter. Nederland heeft kennis, kunde en mogelijkheden genoeg. We houden onszelf echter klein door het laten ontplooien van die kwaliteiten niet tot het hoogste doel te verheffen waar het gaat om economie. Er is een mentaliteitsverandering nodig om excellentie, succes en groei weer te laten lonen, om dat weer te gaan belonen. Zo helpen we Nederland wat FVD betreft eindelijk weer vooruit.

Tot zover. Ik kijk erg uit naar de beantwoording van de minister.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we naar mevrouw Oualhadj, die haar inbreng zal doen namens de fractie van D66.

Mevrouw **Oualhadj** (D66):
Voorzitter, dank u wel. We hebben in Nederland veel talent, ontzettend goede kennisinstellingen, ambitie en energie om te vernieuwen. Dat is, kortom, de ideale voedingsbodem voor start- en scale-ups, maar Nederland kampt ook met een structurele financieringskloof voor start-ups en scale-ups en de vraag die vandaag op tafel ligt, is dus: hoe kunnen we al dat talent sneller tot wasdom laten komen, zodat mooie innovaties uiteindelijk hier in Nederland kunnen starten en groeien? Ik wil daarom vandaag de aandacht graag vestigen op drie terreinen waarop we nog kunnen versnellen: valorisatie, financieringsvormen en Europese regelgeving.

Ik begin met de valorisatie. In de Kamerbrief van 9 oktober lees ik dat er door het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

kabinet wordt ingezet op een aantal lijnen om valorisatie van academische spin-offs beter te benutten. In die brief kondigt de minister een onafhankelijk centraal loket voor intellectueeleigendomvraagstukken aan, waarvoor wordt gedacht aan een spin-offdesk bij de RVO. Dit was eerlijk gezegd een nieuw loket voor mij, waar ik niet principieel tegen ben, maar dat wel enkele vragen bij mij oproept. Ik weet niet of het transformeren van een mkb-financieringsdesk tot een spin-offdesk nu helemaal de juiste vorm is. Het mkb is toch wel degelijk iets anders dan een start-up. Wellicht kan de minister hierop nog een toelichting geven.

Bovendien zijn er al gespecialiseerde en onafhankelijke incubators die onderzoekers en kennisintensieve start-ups begeleiden bij valorisatie, financiering en ondernemerschap. Hoe voorkomen we dat er straks versnippering ontstaat en startende ondernemers niet goed weten waar ze als ondernemer terechtkunnen? Ook daar hoor ik graag een toelichting van de minister op.

Verder begrijp ik dat dit te ontwikkelen loket zal aansluiten bij het nu nog op te richten nationale TTO. Deze doelstelling staat ook in het coalitieakkoord. Tegelijkertijd lezen we in onderzoeken dat buurlanden met een nationaal TTO minder spin-offs creëren dan landen die dat anders organiseren, zoals Zwitserland. Mijn vraag aan de minister is: hoe zorgen we dat onze nationale TTO wél een succes wordt? Welke lessen leren we van de landen die dat nu nationaal inrichten?

Voorzitter. Dan van de spin-off naar de scale-up. Een bekende Delftse spin-off maakt batterijen die door middel van roest maar liefst 100 uur lang stroom kunnen leveren, waarmee je dus groene stroom hebt, ook als er geen storm over ons land raast en het windstil is. Deze zomer haalden zij een grote klant binnen en daarna haalden zij bij Britse en Duitse investeerders 38 miljoen euro op, waarmee ze in Europa hun eerste fabriek willen bouwen. Ik hoop natuurlijk dat dat hier, in Nederland, zal zijn.

Scale-ups en eerste fabrieken vormen, ook volgens de minister, de grootste opgave. Die scale-ups en eerste fabrieken zijn namelijk voor banken vaak te riskant en voor subsidies net iets te groot. Daarom werkt het kabinet nu, naast de oprichting van de NII, aan instrumenten als blended finance, waarbij 250 miljoen euro voor de opschalingsfase is vrijgemaakt. Wanneer kunnen we die "blended finance"-instrumenten verwachten? Komen "first of a kind"-fabrieken in klimaattech daarvoor in aanmerking?

Voorzitter. Ik rond af. Ik zie welke effort deze minister er in Brussel in steekt om de regels rond het vraagstuk OIM, onderneming in moeilijkheden, aangepast te krijgen. Ik lees ook dat de Commissie achtergestelde leningen en andere quasi-eigenvermogenmiddelen onder bepaalde voorwaarden wil laten meetellen. Wat zijn precies die voorwaarden? Dat is mij in elk geval namelijk nog onbekend. De nieuwe regels moeten op 1 januari 2027 ingaan. Past de minister die nieuwe regels dan direct toe? Kan dat eventueel ook met terugwerkende kracht?

Voorzitter. De echte kans is wat ons betreft gelegen in wat we samen mogelijk kunnen maken als we ondernemerschap en innovatie de ruimte geven om te groeien. Ik kijk uit naar de beantwoording.

Dank u wel.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we verder met mevrouw Nanninga, die haar inbreng zal doen namens de fractie van JA21.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Dank, voorzitter. Voor het reces hebben we tijdens de begrotingsbehandeling EZ veel gesproken over het ondernemersklimaat. Ik zou in deze bijdrage graag willen inzoomen op concrete dingen die wij graag geregeld zouden willen zien voor start-ups en scale-ups.

Allereerst zou ik graag van de minister willen weten wat de stand van zaken is van mijn aangenomen motie over experimenteerruimte voor start-ups en scale-ups om knellende regels te versoepelen. Is er al iets opgezet? Is er al zicht op welke regels daarbij worden betrokken? Wanneer kunnen de eerste bedrijven deelnemen aan die sandboxopzet?

Dan de recente investeringscijfers. Op 13 oktober meldde de Dutch Startup Association dat Nederlandse start-ups en scale-ups in de eerste drie kwartalen van dit jaar al 3,1 miljard euro hebben opgehaald, meer dan in heel 2025. Dat is heel goed nieuws. In hetzelfde bericht wordt echter ook uitgelegd dat dit bedrag sterk gedragen wordt door een paar grote investeringsrondes. Het aantal kleinere financieringsrondes lijkt achter te blijven bij vorig jaar. De minister constateerde in juni ook al dat de financiering van de vroege fase achterblijft en heeft daarvoor verschillende instrumenten beschreven. Geven deze nieuwe cijfers aanleiding om de aanpak bij te stellen? Zo ja, op welke punten dan? Hoe bereiken we ook ondernemers met een goed idee die hun eerste investering nog moeten binnenhalen?

Dan nog een punt over de overheid als eerste klant. In de nieuwe visie op rijksinkoop van 16 oktober wordt die rol nog eens benadrukt. Hoeveel proefprojecten met start-ups hebben inmiddels tot een vervolgaankoop geleid? Dat zou ik graag zo concreet mogelijk horen.

Tot zover, voorzitter. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we naar mevrouw Bühler, die haar inbreng zal doen namens de fractie van het CDA.

Mevrouw **Bühler** (CDA):
Dank u wel, voorzitter. Nederland is sterk in innovatie maar zwak in opschaling. Ondanks het stijgende aantal academische onderzoekers, daalt het aantal spin-offs en start-ups. Nederland doet het slechter als het gaat om het opschalen naar scale-ups in vergelijking met de EU en de VS. In EW zei Esther Peters, de directeur van Leiden biotech campus het treffend: we zitten op goud dat elders wordt verzilverd. Volgens het CDA hebben een aantal zaken aandacht nodig. Ik benoem er vijf. Allereerst meer onderzoek omzetten in succesvolle Nederlandse ondernemingen. Meer onderzoekers leiden niet tot meer spin-offs. Het omzetten van kennis in bedrijvigheid blijft achter. Er komt 30 miljoen aan extra middelen beschikbaar, maar hoe zorgt de minister ervoor dat publiek gefinancierde kennis ook daadwerkelijk economische waarde oplevert en de markt bereikt? In hoeverre heeft de minister daarbij oog voor de verschillen in sectoren?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Ten tweede. Versterk de financieringsketen, ook vooral bij opschaling. Als bedrijven willen opschalen, zijn de vervolginvesteringen te groot, te risicovol of te vroeg voor bestaande innovatie-instrumenten, financiers of private investeerders. Hiermee ontstaat er een gat in de financieringsketen. Het gevolg is dat bedrijven ofwel stoppen ofwel naar het buitenland vertrekken. We willen graag dat die financieringsinstrumenten van de Seed Capital-regeling tot aan de NII op elkaar aansluiten. Daarbij is voor ons ook risicodeling essentieel, juist om de eerste commerciële fabriek of die installatie op te starten. Hoe zorgt de minister voor die sluitende keten?

Ten derde een Europese rechtsvorm die start-ups helpt groeien. Bij financiering is ook de rechtsvorm van de debiteur belangrijk, het liefst eentje die in heel Europa geaccepteerd wordt. Ik noem de EU Inc die in Brussel op de plank ligt. Maar dan moeten we het wel goed doen. Juist de start-ups waarvoor deze EU Inc bedoeld is, zijn kritisch. Het voorstel lijkt vermalen te worden door het compromis. Wat is voor de minister de ondergrens zodat start-ups er daadwerkelijk iets aan hebben?

Ten vierde: groeikapitaal koppelen aan langjarige vraagzekerheid. Hoe zorgen we ervoor dat innovatieve bedrijven een eerste markt hebben? Privaat kapitaal volgt pas wanneer er zicht is op een langjarige vraag. Vaak spreken we ondernemers die te maken hebben met het kip-en-eiverhaal. De minister kan dit lostrekken door werk te maken van langjarige afnames. Op welke manier gaat de minister dit vormgeven met andere ministeries, bijvoorbeeld met VWS?

Als laatste de randvoorwaarden. Zolang de randvoorwaarden niet op orde zijn, verdwijnen bedrijven ook naar het buitenland. Een nieuw voorbeeld: deze maand presenteerde QuIC een rapport waarin er wordt aangegeven dat kwantumbedrijven klanten verliezen doordat hun leveringen vastlopen bij de exportcontrole. Een klant wil een prototype ontvangen, maar het bedrijf kan niet leveren zolang de vergunning ontbreekt. Dat is een voorbeeld van een belemmering die direct opgepakt zou moeten worden in bijvoorbeeld de taskforce, bijvoorbeeld door het opzetten van een fast lane voor kwantumbedrijven. Wat zegt de minister hiervan?

Voorzitter, ik rond af. Nederland is een innovatief land. Laten we dit niet alleen koesteren, maar daadwerkelijk innovatie vooruithelpen.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Ten slotte de heer Van der Lee, die zijn inbreng zal doen namens de fractie van PRO.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Dank u wel, voorzitter. Start-ups en scale-ups zijn cruciaal voor ons verdienvermogen, maar ook om maatschappelijke uitdagingen op te lossen. De oplossingen die zij maken, zijn ons ticket naar welvaart en welzijn. De overheid heeft de belangrijke rol om te financieren, samen te werken en de randvoorwaarden op orde te krijgen. Het is daarom zorgelijk dat de bedrijfsdynamiek in Nederland daalt, dat de 3% aan R&D-uitgaven volgens TNO verder uit het zicht raakt en dat de laagproductieve sectoren nog altijd mogen groeien in plaats van dat ze worden afgeremd. Met andere woorden, we maken nog steeds beleidskeuzes die het niet makkelijker maar moeilijker maken voor start-ups

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

en scale-ups om zich in Nederland te manifesteren.

De minister schrijft in haar brief dat ze deze randvoorwaarden gaat verbeteren door in zes markten te kijken naar specifieke knelpunten, zoals vergunning- en regeldruk. Alleen, heel vaak zijn het geen regels vanuit de overheid, maar marktpartijen zelf die standaarden of organisatievormen hebben vastgesteld die ervoor zorgen dat bestaande belangen boven nieuwe oplossingen worden gesteld. Zo worden bijvoorbeeld circulaire en lage-emissiecementoplossingen al jaren tegengehouden door de bestaande belangen van de grote industriële producenten. Of neem nieuwe warmte- en koelingsoplossingen met natuurlijke koudemiddelen, die al lang niet goed toegepast kunnen worden doordat conservatieve bedrijven vasthouden aan verouderde veiligheidscodes. Dat is goed voor de traditionele chemische industrie, maar niet voor nieuwkomers.

Kortom, het is te simpel om te zeggen dat innovatie geremd wordt door overheidsregels. Het zijn juist ook vaak bestaande bedrijven die belang hebben bij de manier van werken zoals die nu via gestandaardiseerde normen wordt opgelegd. Creatieve destructie is immers creatief, maar ook destructief. Ik ben benieuwd naar de reflectie van de minister hierop. Hoe gaat zij zorgen dat ook die bestaande belangen worden doorbroken? Hoe gaat zij ervoor zorgen dat niet alleen gevestigde partijen, maar juist ook nieuwe en kleine ondernemingen structureel aan tafel zitten bij het vormgeven van standaarden?

Voorzitter. Ook bij financiering speelt de overheid een cruciale rol. Ik ben blij te lezen dat de minister concrete stappen zet om de motie van collega Oualhadj en mij uit te voeren en komt met een structurele financieringsstroom voor valorisatie. De brief is echter nog wat cryptisch over hoe dit nou gaat werken. Kan de minister wat meer vertellen over hoe de regeling eruit gaat zien? Kan ze vertellen hoe ze die specifiek op de vier domeinen — daar kan ik me overigens in vinden — gaat richten? Hoe worden de universiteiten betrokken bij de vormgeving?

Bij de financiering zit trouwens ook een probleem bij de ROM's, de regionale ontwikkelingsmaatschappijen. Zij vervullen een rol in een cruciale stap na valorisatie, namelijk de vroege opschaling en dan met name in sectoren waar geduldig kapitaal nodig is, wat bewezen helpt om ook vervolgfinanciering uit de markt te trekken. En dat is precies wat we willen. De ROM's hebben eerder al aangegeven dat zij knelpunten verwachten in de beschikbaarheid van voldoende kapitaal. Nu al staan de pre-seed- en seedinvesteringen in Nederland onder druk. De minister is in gesprek hierover met de ROM's. Kan zij toelichten waar die gesprekken nu staan? Hoe gaat zij ervoor zorgen dat deze cruciale financieringsstroom niet opdroogt en de projecten in Nederland stil komen te staan? Het is heel goed dat de minister hard werkt aan nieuwe regelingen, zoals de NII en NADI, maar dit moet niet ten koste gaan van al de structuren die we al hebben opgebouwd. Ik ben benieuwd naar de beantwoording.

Mijn laatste vraag, als het nog kan, gaat over de definitie van "onderneming in moeilijkheden". Collega Oualhadj had het er volgens mij al over. Ik sluit me graag aan bij die vragen. Ik ben toch wel benieuwd of er niet nog iets creatievere routes gevonden zijn om daar waar de Europese doorbraak uitblijft toch op dit punt te zorgen dat er een wat ruimere definitie gehanteerd kan worden.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Dank u wel. U heeft een interruptie van mevrouw Martens-America.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Ik heb even het betoog van de heer Van de Lee afgeluisterd. Ik hoorde een aantal heel legitieme punten, maar ik mis wel het standpunt van PRO op de grotere zaken waar groeibedrijven zeggen tegen aan de lopen, namelijk de stroeve arbeidsmarkt, de ons uit de markt prijzende lange loondoorbetaling bij ziekte vergeleken met landen om ons heen — dat wordt als reden nummer één aangegeven waarom ze niet opschalen in het aantal medewerkers — en de transitievergoeding, de ontslagvergoeding. Ik ben gewoon heel erg benieuwd. We hebben het hier over start- en scale-ups en de uitdagingen waar zij tegen aanlopen. Wat is dan het standpunt van PRO over de punten die zij zelf aandragen als remmers?

De heer **Van der Lee** (PRO):
Ik kaart het hier niet aan, omdat ik vind dat die op het terrein van andere commissies liggen. Dat heb ik al vaker gezegd. Ons standpunt daarover is trouwens vrij helder, zeker als het gaat om het tweede ziektejaar. Wij zijn daar voor een vorm van collectivisering. Maar goed, we wachten nog steeds op voorstellen van het kabinet op dit terrein. Dat zal binnen de commissie Sociale Zaken worden besproken. Verder constateer ik dat deze punten al vele jaren worden aangedragen vanuit het brede bedrijfsleven. Ik vond de paragraaf — het was niet meer dan een paragraaf — in het rapport-Wennink hierover plichtmatig. Er zijn heel veel andere zaken die relevant zijn waar we weinig voortgang op hebben gemaakt. Ik zie nu op een aantal punten gelukkig beweging. Ik vind het op dit moment belangrijker als woordvoerder Economische Zaken om me daarop te richten dan op discussies die gaan over cao's en het arbeidsmarktbeleid. Dat is namelijk niet de corebusiness van deze commissie, vind ik.

De **voorzitter**:
Een vervolgvraag.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Ik heb een hele hoop gehoord, maar geen enkel antwoord op mijn vraag. De grotere roep uit het bedrijfsleven, of het nou bedrijven zijn met enkel een maatschappelijk oogpunt, de meest innovatieve start-ups als het gaat over kwantum of de grotere bedrijven, is: behandel vraagstukken integraal. De heer Van der Lee is er als de kippen bij om mij te wijzen op vraagstukken als het Groeifonds. Over financiën hebben we het gehad bij de afgelopen begroting. Daar gingen we het ook niet over hebben. Dan is er een wedervraag over zaken die het bedrijfsleven raken. De heer Van der Lee loopt hier te lang rond om weg te komen met enkel de opmerking: daar gaan wij hier niet over. Ik vraag simpelweg naar een standpunt. Ik geef de heer Van der Lee altijd mijn eerlijke antwoord namens mijn partij, ook als het niet welgevallig is of het mij in een hele lastige positie brengt. Maar de heer Van der Lee kan nou niet doen alsof de transitievergoeding, het ontslagrecht en de loondoorbetaling bij ziekte niet een van de allergrootste remmers zijn op de groei van ons innovatieve verdienvermogen. Maar dan even heel simpel: wat PRO betreft gaan we vooral kijken naar de rol die de overheid speelt in het subsidiëren en het opzetten van groeifondsen et cetera en mogen we het hier niet hebben over de grootste remmer voor start-ups, namelijk loondoorbetaling bij ziekte. We gaan nu niet verwijzen naar andere commissies. Daar doet de heer Van der Lee normaal zelf ook niet aan mee.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Van der Lee** (PRO):
Ik heb gezegd dat ons standpunt over het tweede ziektejaar is dat wij daar een vorm van collectivisering bepleiten, waarbij het bedrijfsleven collectief aan de lat staat in plaats van individuele en zeker kleine ondernemingen. Als het gaat om de bredere discussie over de arbeidsmarkt en de beloning van werknemers, dan zijn wij van mening dat Nederland veel te lang heeft ingezet op loonmatiging, op het creëren van verdienmodellen die niet passen bij onze economie, die nota bene nu ook vooral overeind worden gehouden door arbeidsmigratie, waarbij vaak laagbetaalde of uitgebuite arbeidsmigranten voor korte contractjes even naar Nederland worden gehaald en men vervolgens weer een nieuwe groep arbeidsmigranten zoekt. Wij hebben ook van economen geleerd dat het goed betalen van werknemers juist leidt tot meer innovatie. Hoe meer salaris ondernemingen moeten betalen, hoe noodzakelijker het wordt om te zoeken naar modernisering, innovatie, automatisering en het gebruik van AI. Het bevordert hoogproductieve activiteiten. Wij kijken dus wat anders naar deze discussies dan de VVD traditioneel doet.

Ik herhaal mijn constatering dat dit in het rapport-Wennink echt niet zo groot wordt gemaakt. Daar wordt de nadruk gelegd op andere randvoorwaarden, die veel problematischer zijn. Ik noem maar even de netcongestie, waar wij al jaren aandacht voor hebben gevraagd. Ik noem maar even het aanpakken van de hele stikstofproblematiek en het zorgen dat de R&D-uitgaven op peil worden gebracht, op het ambitieniveau van 3%. Ik noem ook dat er kapitaal komt dat risico mag dragen en dat Nederland zijn sterke positie, zeker als het gaat om de staatsschuld, ook gebruikt om bijvoorbeeld garantstellingen te geven, zodat veel meer partijen zoals de pensioenfondsen instappen op de NII. Er zijn heel veel kwesties waar wij vanuit deze commissie aan kunnen werken. Die andere onderwerpen bespreken we al heel lang, vele jaren, en daar zitten onze partijen wat anders in.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We zijn aan het einde gekomen van de eerste termijn van de Kamer. De minister heeft aangegeven ongeveer twintig minuten nodig te hebben voor het voorbereiden van de antwoorden, dus we schorsen de vergadering tot 11.00 uur.

De vergadering wordt van 10.38 uur tot 11.01 uur geschorst.

De **voorzitter**:
Goedemorgen, allemaal. Welkom terug bij de vaste commissie voor Economische Zaken, bij het commissiedebat over start-ups en scale-ups. We hebben de eerste termijn van de Kamer gehad en zijn aangekomen bij de eerste termijn van het kabinet. Ik geef het woord aan de minister van Economische Zaken en Klimaat, mevrouw Herbert.

Minister **Herbert**:
Dank u, voorzitter. Ook vanuit mij excuses voor een wat schorre stem; het heerst blijkbaar. Ik heb een inleidende tekst en heb daarna vier mapjes gemaakt, waarin ik allereerst in zal gaan op financiering, daarna op valorisatie en dan op wat randvoorwaardelijke zaken, waarna ik nog een map "overig" heb.

Om te starten heb ik een algemene inleiding. Ik vind het belangrijk om te zeggen dat start-ups en scale-ups natuurlijk belangrijk zijn voor de toekomst van onze economie. Het zijn vaak juist jonge, innovatieve bedrijven die nieuwe technologieën ontwikkelen,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

bestaande markten uitdagen en bijdragen aan de productiviteit en het verdienvermogen van morgen. Nederland heeft veel in huis; dat is ook door meerderen van u benoemd. We hebben goede kennisinstellingen, sterke innovatieve bedrijven en veel ondernemerschap. We zijn goed in het bedenken van nieuwe oplossingen en in het starten van bedrijven, maar wij weten ook dat een goed idee of een succesvolle start-up nog geen succesvolle scale-up maakt. Te veel bedrijven lopen namelijk vast wanneer ze willen doorgroeien. Ze vinden onvoldoende kapitaal, hebben moeite om talent aan zich te binden of krijgen een goed idee niet snel genoeg naar de markt. Soms zien we vervolgens dat die bedrijven, die beginnen in Nederland, elders doorgroeien. Dat is waar dit kabinet verandering in wil brengen.

Daarom heeft het kabinet concrete stappen gezet. Dat doen we bijvoorbeeld met de valorisatie-impuls, waarmee we meer goede ideeën uit die kennisinstellingen naar de markt willen brengen, met het Nationaal Agentschap voor Disruptieve Innovatie, waarover we onlangs met elkaar gedebatteerd hebben en waarmee we baanbrekende innovatie sneller ontwikkelen en toepassen, met medewerkersparticipatie, die het voor start-ups makkelijker maakt om talent aan te trekken, te behouden en mee te laten delen in het succes, en met bijvoorbeeld de nationale investeringsinstelling, die bedrijven betere toegang geeft tot kapitaal om mee door te groeien. Dat zijn allemaal maatregelen die hetzelfde doel dienen, namelijk zorgen dat innovatieve bedrijven niet alleen in Nederland kunnen ontstaan, maar hier ook kunnen groeien en groot kunnen worden.

Die opgave is urgenter dan ooit, want in een wereld waarin technologie, economie en geopolitiek steeds sterker met elkaar verweven zijn, gaat dit niet alleen over economische groei, maar ook over weerbaarheid. Het gaat over ons vermogen om sleuteltechnologieën en innovatieve bedrijven in Nederland en in Europa te ontwikkelen, op te schalen en te behouden. Daarover heeft u een aantal kritische opmerkingen gemaakt en vragen aan mij gesteld, waarop ik nu in de blokken in zal gaan.

Ik zal starten met dat wat raakt aan financiering. Mevrouw Martens-America vroeg mij naar de inzet op de kapitaalmarktunie. Nu is het zo dat het kabinet actief inzet op het versterken van die kapitaalmarktunie, onder andere op de mogelijkheid om meer privaat kapitaal te mobiliseren en Europese regels te harmoniseren. Dat is belangrijk voor start-ups en scale-ups, omdat die makkelijker en sneller toegang kunnen krijgen tot passende financiering van Europese investeerders, ook over de grens. Dat is vaak weer een voorwaarde om door te kunnen groeien. Los van die kapitaalmarktunie werk ik ook aan het mobiliseren van institutioneel kapitaal via de nationale investeringsinstelling en aan pan-Europese financieringsinitiatieven, zoals het ETCI. Via dat middel zijn meerdere miljarden beschikbaar.

Over het durfkapitaalinstrumentarium heeft mevrouw Nanninga mij gevraagd of er reden is om de aanpak bij te stellen. Nieuwe cijfers bevestigen dat de publieke rol voor financiering in de vroegste fase belangrijk is, maar naar mijn inzicht vraagt dat niet om een fundamenteel andere aanpak. We hebben daarin eigenlijk een goede mix te pakken. We hebben een sterk instrumentarium vanuit het Toekomstfonds, zoals de Seed Capital-regeling, de Vroegefasefinanciering en de regionale ontwikkelingsmaatschappijen. We voegen daar nog de nationale investeringsinstelling aan toe.

Waar mijn focus vooral op ligt, is hoe die instrumenten goed op elkaar aansluiten. Zo

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

willen we via regelingen bij RVO, kennisinstellingen en de ROM's ook ondernemers bereiken die nu nog geen investeerder vinden. We willen er vooral voor zorgen dat dan in de hele funnel dingen die daarvoor het potentieel hebben, ook de eindstreep kunnen bereiken. Dat betekent ook dat mijn afweging daarbij de hele tijd is hoe je niet de hele tijd focust op één schakel, maar juist op de aansluiteinde schakels. Al die losse schakels heb ik regelmatig aan mijn bureau. Daarbij geven zij aan: als ik meer geld zou hebben, zou ik meer kunnen doen. Vaak bevestig ik dat. Het is vaak ook waar dat je in elke losse schakel meer zou kunnen doen als je meer middelen zou hebben. Mijn afweging is alleen hoe we ervoor zorgen dat we niet één schakel meer succesvol maken, maar het totaal aan schakels succesvoller maken.

Het kabinet werkt aan een toevoeging van het blended finance instrument. Daar vroeg mevrouw Oualhadj naar, en naar de 250 miljoen voor de opschalingsfase. Haar specifieke vraag daarbij was of de eerste fabrieken in klimaattechnologie daarvoor dan in aanmerking zouden kunnen komen. Het antwoord daarop is bevestigend: ja, het blended finance instrument zou juist moeten werken voor innovatieve bedrijven en projecten die een kapitaalintensieve opschalingsinvestering nodig hebben. Dat kan dan gaan over "first of a kind"-fabrieken. Dan is klimaattechnologie inderdaad iets waar dat heel goed voor zou kunnen werken. Ze komen er in ieder geval voor in aanmerking. Omdat het instrument gedeeltelijk beschouwd wordt als het verschaffen van staatssteun, moeten we wel goed kijken hoe we blijven werken binnen de goedkeuring van de Europese Commissie. Die gesprekken lopen nu. Afhankelijk van wanneer die goedkeuring komt, hoop ik dat instrument volgend jaar te introduceren.

De **voorzitter**:
Er is een interruptie van mevrouw Nanninga. Ik denk dat die gaat over de durfkapitaalinvestering.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Correct, voorzitter. Even een verhelderende vraag: begrijp ik het goed dat de minister zegt dat het feit dat het aantal kleinere financieringsrondes achterblijft ten opzichte van vorig jaar wel wordt erkend als iets wat oplossing behoeft door de minister, maar dat er vooralsnog geen reden is om beleid aan te passen? Heb ik dat helder? Het probleem wordt dus wel gezien en erkend als echt een probleem?

Minister **Herbert**:
Zeker. Ik herken dat beeld en daarin past mijn reactie dat ik mij vooral focus op de totale keten en de optimalisatie van het financieren van helemaal het begin tot helemaal het eind. Dat dat het soms nodig maakt om wat verschuivingen te doen van budgetten die wat eerder en wat later in die keten ingezet worden, is één ding dat daar voor mij uit volgt. Het tweede is dat het altijd interessant zou zijn als je meer geld zou kunnen losmaken. Daarvoor richt ik mij weer voornamelijk op hoe je meer privaat geld los kunt trekken door de inzet van publiek geld.

Dan ga ik nog in op de ROM's, want daar is door meneer Van der Lee specifiek naar gevraagd. Ik herken het gesprek, waar hij ook aan refereerde, dat ik met die ROM's voer over hoe we nou wat verder naar de toekomst gaan kijken. De ROM's hebben op dit moment nog kapitaal waarmee zij kunnen werken. Ik herhaal nu mijn antwoord van net, maar ook tegen de ROM's heb ik gezegd: "Ja, ik erken dat je meer zou kunnen doen als je meer geld zou hebben. Ik ben gericht op de totale keten. Ik wil met jullie vooral blijven

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

kijken naar hoe je nu nog werkt met het geld dat je hebt en hoe we dat ook naar de toekomst toe zo goed mogelijk blijven benutten voor het aantrekken van cofinanciering." Op dit moment is er op de EZK-begroting geen ruimte voor extra kapitalisatie van de ROM's. Mijn overtuiging is ook dat dat nu niet nodig is en dat het gesprek dat wij voeren inderdaad de goede aard heeft, namelijk onderzoeken hoe je dat in de komende jaren doet, vanuit verschillende financieringskanten.

De **voorzitter**:
Ook in deze termijn doen we drie interrupties in tweeën. Gaat uw gang, meneer Van der Lee.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Dank voor het antwoord. Over de kapitaalinjecties: ik snap heel goed dat er geen ruimte is op de begroting van EZ. Ik zie trouwens ook dat daar nog een hele grote opgave ligt, ook wat betreft het aantal ambtenaren, maar ik denk dat we ook dat op een ander moment wel zullen bespreken. Dit raakt ook aan discussies over bijvoorbeeld de garantstelling bij de NII. Hoe gaan we nou eigenlijk om met kapitaalinjecties in de toekomst? Het hangt ook samen met discussies over garantstellingen wat betreft de NII. Hoe gaan we nou om met kapitaalinjecties? In hoeverre gebruiken we onze lageschuldpositie op dit moment om bepaalde investeringen mogelijk te maken die ons toekomstige groei opleveren? Ik vind die discussie nogal vastzitten. Dat is een discussie die op meerdere terreinen vooral gevoerd wordt met de minister van Financiën. Is dat ook een gesprek dat breder wordt gevoerd in de taskforce? Of blijft hier de harde lijn: njet?

Minister **Herbert**:
Dank voor deze vraag. Het is een onderwerp dat inderdaad veel besproken wordt. Ik ervaar het niet als een onderwerp dat vastzit, maar als een onderwerp waarbij we zoeken naar de nuance: hoe kunnen dingen wél, zonder daarbij, in mijn ogen, domme dingen te doen, dus te rücksichtslos erin te stappen? Wat garantstellingen betreft is het interessant wat de consequenties zijn als je geld beschikbaar stelt. Ik zou de vraag vooral in positieve zin willen beantwoorden. Hier zit absoluut beweging in. Dat doen we niet alleen vanuit het kabinet, maar vooral ook in samenspraak met de financiële sector, die goed mee helpt engineeren. Er is alleen nog geen eindantwoord, maar het is zeker iets waar beweging in zit.

De **voorzitter**:
Een vervolgvraag.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Is er dan zicht op het moment waarop dat eindbeeld er is en de wijze waarop de Kamer daarin wordt meegenomen? Zit daar een deadline op? Wanneer kunnen we nieuwe stappen verwachten?

Minister **Herbert**:
Ik zie dit zelf heel erg nu in relatie tot de opzet van de NII, de nationale investeringsinstelling. Deze week nog is er bijvoorbeeld weer gesproken met de nieuwe strategische adviesraad — dat zijn mensen uit de sector — over hoe we dat engineeren, hoe we dat ontwerp van de nationale investeringsinstelling zo verstandig mogelijk doen. Daar past dit een-op-een in. Zodra dat klaar is, gaan wij de Kamer daar natuurlijk over

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

informeren. Ikzelf hoop en verwacht dat begin volgend jaar te doen.

Daarmee heb ik de vragen over de ROM's beantwoord. Overigens is het goed om hier nog aan toe te voegen dat ik eind dit jaar de uitkomsten aan de Kamer stuur van de lopende evaluaties met de ROM's over de jaren 2021 tot 2025. Vanzelfsprekend zult u begrijpen dat ik vooral geïnteresseerd ben in hoeverre het lukt om een revolverend karakter in die ROM's te krijgen, met welke snelheid dat revolveren gebeurt en, daarenboven, hoe we vooral blijven stimuleren dat er privaat kapitaal aangetrokken kan worden door een verstandige inzet van publiek geld. Ik denk ook dat dat verwacht mag worden van mij en de ROM's, vanuit de gedachte dat we werken met publiek geld, zoals mevrouw Martens-America eerder al benadrukte.

De laatste vraag die ik in dit mapje heb zitten, is die van mevrouw Bühler over hoe we nou zorgen voor een sluitende financieringsketen. Eigenlijk raakt dat aan wat ik eerder heb gezegd over hoezeer ik het van belang vind om juist een doorkijk te maken in de totale financieringsketen en dus niet alleen te focussen op enkele schakels, maar ook en vooral op de onderlinge aansluiting. Dan doet het ertoe of bedrijven hiertoe toegang weten te vinden. Maar eerst over die financieringsketen. We werken aan verbeteringen, bijvoorbeeld met zo'n Seed Capital-regeling, met Vroegefasefinanciering. Dat doen we samen met de regionale ontwikkelingsmaatschappijen voor het deel waar zij op inzetten. We werken eraan dat dat aansluit op elkaar. De nieuwe ronde van het Nationaal Groeifonds, NGF, is er een die ertoe doet. Wat betreft de doorkijk in de hele keten: daar zien we een rol voor de RVO om te helpen het juiste loket te vinden.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Ik hoor de minister in reactie op de terechte vragen die mevrouw Nanninga stelt vele instellingen en organisaties noemen die zouden kunnen helpen bij het ophalen van kapitaal. Nou ben ik een heel klein beetje bekend met het ophalen van kapitaal in de wereld van scale-ups en start-ups. Ik had nog nooit gehoord van de RVO of regionale ontwikkelingsmaatschappijen. Heel veel kleinere bedrijven die nog niet het specifieke netwerk hebben om dat op halen, krijgen geen automatische doorverwijzing. Dat is ook het punt dat mevrouw Nanninga hier vaker op tafel heeft gelegd: de enorme wildgroei aan instellingen en organisaties. Een groeiend bedrijf gaat sneller naar een angel investor dan dat het gebruikmaakt van seed capital via de regionale ontwikkelingsmaatschappij. Hoe kunnen we nou voorkomen ... Mevrouw Oualhadj zei ook al dat we een bestaand instrumentarium weer gaan omvormen. Dat is allemaal met de beste intenties, maar weten we nou waar deze hele kleine start- en scale-ups zelf behoefte aan hebben, voordat wij vanuit onze ivoren toren gaan bedenken waar ze hun geld moeten ophalen? Dit is wel een zorg die bij mij begint te groeien.

Minister **Herbert**:
Dit vraagstuk speelt eigenlijk op best veel terreinen. Tijdens een debat over het mkb en de vraag hoe deze bedrijven toegang vinden tot de plekken waar ze geholpen worden om hun productiviteit te vergroten, kwam hetzelfde aan bod. Hoe voorkom je dat je steeds meer gaat zenden, met goede bedoelingen? Het gaat er namelijk om dat we vanuit de ontvanger blijven denken. Het helpen vinden van geld, gaat over het kennen van die jonge, startende bedrijven. Daarom hecht ik ook zo ontzettend aan het feit dat de kennis over hoe je de goede loketten kunt vinden bij de ecosystemen zit die in Nederland vaak de broedplaats zijn voor start-ups. De regionale ontwikkelingsmaatschappijen zijn daar ook heel nauw bij betrokken en doen daar de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

kennisoverdracht, niet door een extra website op te richten waar je van alles zou kunnen vinden, maar juist door naar partijen toe te gaan en mensen te kennen. Ik weet bijvoorbeeld dat er op de High Tech Campus in Eindhoven een eis is voor startende, vestigende bedrijven: je mag geen eigen bedrijfsrestaurant starten, want je moet naar het bedrijfsrestaurant komen op de campus. Dit is alleen al van belang omdat ontmoeting de basis is voor het weten benutten van elkaar. Ik zie als oplossing voor het vraagstuk dat u hier terecht op tafel legt niet alleen institutionele ingrepen, maar vooral ook dit soort pragmatische oplossingen, die volgens mij juist in ecosystemen tot stand moeten komen.

De **voorzitter**:
Een vervolgvraag.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Dit kan de minister wellicht meenemen in haar vervolgstappen. Ik snap dat we hier nu niet helemaal uitkomen. Een voormalig succesvolle start-upondernemer die zijn of haar bedrijf heeft verkocht, gaat niet als adviseur aan de slag bij een regionale ontwikkelingsmaatschappij. Die sluit zich als angel investor aan bij een groter geheel, op zoek naar bedrijven waar hij of zij in kan investeren. Wellicht zou de minister in haar vervolgbrief op de volgende vragen door kunnen gaan. Mijn zorg is: hoe zorgen we dat de talenten die kennis van zaken hebben niet automatisch worden doorverwezen naar overheidsinstellingen? Hoe kunnen die regionale ontwikkelingsmaatschappijen wellicht toch de talenten gaan aantrekken die als adviseur aan de slag zouden kunnen gaan? Nu lijken er twee totaal verschillende financieringsrealiteiten te ontstaan. Ik ben benieuwd hoe de minister daarnaar kijkt. Zullen we daar in het vervolg misschien wat langer over doordebatteren? We hebben het nu namelijk best wel vaak over de vraag welke rol de overheid zou kunnen spelen bij het ophalen van geld.

Minister **Herbert**:
Ja, ik wil daar graag verder over in gesprek gaan. Dat mag trouwens ook buiten dit debat, want ik ben echt altijd benieuwd naar hoe we impact maken met de inzet van publieke middelen, of dat nu geld is of tijd. Ook tijd is namelijk schaars, zoals meneer Van der Lee terecht al opmerkte. Daar moeten we ook zorgvuldig mee omgaan. Hoe doen we dat iedere keer door de publiek-private koppeling goed in ogenschouw te nemen en vanuit de ontvanger te denken? Met die drive ben ik naar Den Haag gekomen. Ik wil daar dus op elk moment graag met u over in gesprek. Ik wil er ook graag zelf over blijven nadenken en er in toekomstige brieven op in blijven gaan.

Mevrouw **Bühler** (CDA):
Ik ben ook blij met de antwoorden van de minister. Zonet werd geïnterrumpeerd over de herkenbare dienstverlening. Die is belangrijk. Ik ben benieuwd naar het volgende. Hoe zorgen we ervoor dat er bij het structureren van een deal, een financieringsopzet, ook ruimte is voor de vervolginstrumenten? De instrumenten hoeven niet an sich te worden beoordeeld, maar er kan bij het begin worden aangegeven: we zien dat er in de toekomst andere instrumenten nodig zijn en we gaan de deal dus niet onnodige belasten zodat dat niet meer mogelijk is. Ik vraag me af of er ook een overal view is gedurende de hele ontwikkelingsfase van een innovatieve onderneming.

Minister **Herbert**:
Dit is inderdaad absoluut belangrijk. Het is ook wel meteen een vraag die een dilemma

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

oproept. Als je eigenlijk in de beoordeling van het ene instrument al volgende eventuele instrumenten mee wil nemen, doet dat misschien iets met het verdelen van verantwoordelijkheden. Tegelijkertijd ben ik het eens met mevrouw Bühler dat het belangrijk is dat je eigenlijk niet investeert in dingen die daarna doodlopen. Dat is ook precies de insteek waarmee we door de keten heen proberen te kijken: hoe kijkt RVO in relatie met de ROM's daarnaar? Daarom zetten we bijvoorbeeld bij het Nationaal Groeifonds soms dingen stop. We zien dan namelijk dat ze niet verder kunnen gaan opschalen. Ik hoop dat het handelen ook laat zien hoezeer de verschillende instrumenten hierop gericht zijn. Er zit ongetwijfeld altijd mogelijkheid voor verbetering in. Ik wil me hier ook voor blijven inzetten.

De **voorzitter**:
Een vervolgvraag.

Mevrouw **Bühler** (CDA):
Ik hoop dat ik het goed begrepen heb, maar ik zou ook graag wat meer inzicht willen hebben in hoe daarmee te werk wordt gegaan. Ik ben even aan het zoeken naar de manier waarop u dit aan ons zou kunnen meedelen. Ik geef u de ruimte om dat zelf te bepalen.

Minister **Herbert**:
Ik neem dat aan als de uitdaging en ik koppel dat gelijk aan de vraag van mevrouw Martens-America. Het gaat eigenlijk ieder keer over de vraag: hoe doe je dingen die uiteindelijk impactvol zijn en hoe kijk je daarmee verder dan één stap vooruit? Beide vragen gaan over dat vraagstuk. Dat drijft mij ook. Ik wil mij hier zelf goed op beraden, maar ik beloof ook dat ik hierop terugkom.

Voorzitter. Ik zou door willen gaan naar valorisatie. Daar zijn ook meerdere vragen over gesteld. Dit onderwerp kwam overigens ook ruim aan bod bij de begrotingsbehandeling van EZK. Ik hoop wat dingen te kunnen verhelderen voor zover er nu uitwerking van zaken is. Het gaat natuurlijk eigenlijk over de impuls van valorisatie die is toegezegd. Er is een bedrag van 31 miljoen aan gekoppeld. Dat bedrag beoogt het aantal spin-offs aanmerkelijk te verhogen. Ik maak me er namelijk ook druk om dat we daarin achterlopen ten opzichte van andere landen.

Meneer Schenk vroeg naar een grove analyse waar een soort logica in zit. Ik zal eerlijk zeggen dat ik daar niet exact een soort wetenschappelijk onderzoek naar heb gedaan. We willen werken aan de volgende knelpunten. Ten eerste de ondernemende cultuur binnen kennisinstellingen. Ik zit toevallig elke ministerraad naast een collega die hiervoor aan de universiteit werkzaam was. Zij heeft er zelf bijvoorbeeld op haar universiteit een punt van gemaakt om niet alleen doelstellingen te zetten op het doen van wetenschappelijk onderzoek, maar ook op het naar de markt brengen van die kennis. Het prikkelen van dat soort werkwijzen hoort ook in de kennisinstellingen thuis.

We willen ook werken aan de ondersteuning die we dan vervolgens bieden aan de onderzoekers die ook ondernemend willen zijn. Zij hebben soms labfaciliteiten of andere faciliteiten nodig. Het gaat dan om hoe die mensen de plek daarvoor vinden en toegang daartoe krijgen. Ik zie daar goede voorbeelden van als ik bijvoorbeeld bij Kennispark Twente op bezoek ben, of rondom de Universiteit Twente, of op andere plekken zoals het Leiden Bio Science Park. Daar gaat het dus over. Het gaat natuurlijk ook over de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

dealterms, waar mevrouw Martens-America mij ook al vaker op heeft gewezen. Het is een totaalpakket aan dingen waaraan gesleuteld moet worden.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Ik heb toch nog een aantal verhelderende vragen. Ik leid uit de antwoorden van de minister af dat dit geld zou moeten gaan naar randvoorwaarden om die spin-offs beter te versterken. Betekent dat dan nog steeds dat het geld naar OCW gaat, dus dat universiteiten middelen krijgen om die randvoorwaarden te versterken? Begrijp ik dat dan goed? Ik heb nog geen heel specifiek antwoord op de vraag over die spin-offs. Moet ik dan voor me zien dat universiteiten geld krijgen om een lager percentage dealterms te hanteren dan ze eigenlijk zouden willen doen om dat gat op te vangen? Waar maakt u het geld naartoe over? Laat ik het even duidelijker formuleren.

Minister **Herbert**:
Ik was nog slechts bij het eerste papiertje van mijn mapje. Ik deed hier een poging om antwoord te geven op de vraag van meneer Schenk. Hij vroeg of ik überhaupt weet waar het misgaat, voordat ik beslis waar ik het geld aan ga toekennen. Dat is overigens een hele verstandige manier van werken; die spreekt mij aan. Ik zal eerst de andere delen van mijn antwoorden geven en dan kijken we daarna welke vragen overblijven.

Misschien moet ik dan eerst maar even ingaan op dat geld, op de 31 miljoen waar het nu over gaat. Er is nog niet precies bepaald hoe dat in te zetten, maar een aantal uitgangspunten is wel al meegegeven. Als er geld ingezet wordt vanuit die 31 miljoen, dan moet dat bijvoorbeeld altijd samengaan met cofinanciering vanuit de kennisinstellingen. Ook is de voorwaarde dat het om aantrekkelijke dealterms gaat. Er zijn dus een aantal voorwaarden voordat er ergens geld naartoe gaat. We zien dus wel degelijk een rol voor kennisinstellingen weggelegd om ervoor te zorgen dat het geld op de goede plek komt, maar het is niet de bedoeling om de kennisinstelling geld te geven. Door meerderen van u werd erop gewezen: dat zou dan toch een rol voor OCW zijn? Daar ben ik het ook mee eens; daarom is dit ook iets wat juist aanvullend moet zijn op wat OCW doet en wat gaat over kennisinstellingen hun werk goed laten doen. Dit gaat echt over het bereiken van die onderzoekende ondernemer of ondernemende onderzoeker, zoals we dat iedere keer noemen. Het doel daarvan is om binnen vijf jaar een verdubbeling van het aantal academische spin-offs te behalen dat minimaal 1 miljoen privaat kapitaal aantrekt. Daar zit dus ook een resultaatsdoelstelling bij.

Samen met Techleap ontwikkelen we daarnaast ook een aantal nationale voorzieningen, waaronder een AI-ondersteunde identificatie van kansrijk onderzoek. Het gaat er dus ook om of je beter kunt zien waar echt potentieel zit, en of je er vervolgens voor kunt zorgen dat al die andere knelpunten opgelijnd worden, soms misschien ook onder druk van het feit dat je dan geld beschikbaar stelt. Hoe dit precies ge-engineerd wordt: daar wordt nu weer aan gewerkt. Ik zeg even uit mijn hoofd dat we de Kamer er Q1 verder over willen informeren hoe dat dan precies uitgedacht is.

Door mevrouw Oualhadj is ook benoemd dat het dan toch ook verstandig is om te kijken hoe we voorkomen dat er te veel versnippering is. Er werd ook nog specifiek gevraagd naar dat nationale TTO, dat eigenlijk alleen maar de regiefunctie gaat pakken over de decentrale TTO's. Er werd door mevrouw Oualhadj namelijk ook nog gezegd dat we moeten voorkomen dat door iets te centraliseren het minder effectief wordt; juist nabijheid speelt heel vaak echt een rol als het gaat over innovatie. Dus ja, de NTTO is

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

bedoeld om juist te voorkomen dat op allerlei plekken het wiel opnieuw uitgevonden wordt, dus eigenlijk om over een aantal dingen sneller kennis te delen, maar niet om de nabijheid weg te halen die er nu vanuit de TTO's is naar de stakeholders waar het over gaat.

Ik zie wel degelijk een belangrijke rol voor kennisinstellingen, juist om versnipperde delen aan elkaar te plakken. Ze hebben bijvoorbeeld ook heel vaak een rol om juist die onderzoekende ondernemers die verspreid door het land werken, toegang te geven tot die incubators. Hoe dit hele stelsel precies het beste aan elkaar geklikt wordt, daar kom ik dus op terug in het verdere ontwerp van hoe we die 31 miljoen gaan besteden, maar ik hoop dat u in de lijn van mijn antwoorden heeft gehoord dat het niet de bedoeling is om dit geld aan kennisinstellingen te geven met de opdracht: doe er wat goeds mee. Er gaat altijd gevraagd worden om cofinanciering en het aantrekkelijk maken van een aantal andere inzetten vanuit die kennisinstellingen, om daarmee samen effectiever te worden.

De **voorzitter**:
Dat waren de antwoorden op valorisatie? Is daarmee de vraag van mevrouw Martens-America beantwoord?

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Ik heb nog steeds ... Ik wacht de brief even af. Dus laat ik dat vooropstellen. Ik wil ook wel beginnen met de complimenten, want dit is de eerste keer dat ik daadwerkelijk hoor dat er een concrete ambitie is opgesteld om iets te bereiken. Ik ben daar heel blij mee, en ik hoop dat we dat uiteindelijk ook met meer kunnen doen. Ik ben er niet gerust op dat dit geld niet wordt overgemaakt aan onderwijsinstellingen, ook omdat ik gelet op de budgettaire verhoudingen — de begroting van OCW versus die van deze minister — vind ik dat OCW hier haar eigen bijdrage aan zou moeten leveren. Instellingen zouden dat vanuit hun eigen intrinsieke motivatie moeten doen. Dus ik wacht de brief af en zal daar zeker scherp op zijn.

Ik maak me wel zorgen over de heel grote focus op academische spin-offs. Er zijn natuurlijk heel veel start- en scale-ups die beginnen ver van dat ze zijn afgestudeerd. Ziet de minister daarnaast een rol weggelegd voor mbo- en hbo-instellingen, want we zijn nu natuurlijk volledig gericht op de grotere universiteiten, maar we hebben het eigenlijk helemaal nier meer over die andere instellingen? Wordt dat meegenomen? Is dat iets waar de minister ook over nadenkt?

Minister **Herbert**:
Ik wil in ieder geval het beeld wegnemen dat het alleen zou gaan over de grote universiteiten, of überhaupt over alleen universiteiten; "kennisinstellingen" zie ik echt breder. Ik herken dus ook heel erg dat we ons niet alleen moeten focussen op de academische spin-offs, omdat er ook op andere plekken interessante dingen gebeuren en ook omdat mensen soms inderdaad al wat langer los zijn van de studie. Dus ja, dat herken ik allemaal. Ik denk dat het het wijste is om dit terug te laten komen in het antwoord op de vraag hoe die valorisatie-impuls ingericht gaat worden. Dat antwoord is toegezegd. Ik denk dat ik heel erg op dezelfde lijn zit als mevrouw Martens-America: we moeten de rol van OCW niet dubbelen. Daar ben ik ook niet naar op zoek. Dan zou ik mijn geld ook zeker anders willen inzetten. Dus nee, ik ben erop uit om toe te voegen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Mevrouw **Oualhadj** (D66):
Dank aan de minister voor de verheldering. Er staat bij mij nog een vraag open naar aanleiding van de eerste termijn, namelijk de vraag die ik had gesteld over die spin-offdesk bij de RVO. Ik weet niet of de minister daar nog op terugkomt of op terug wil komen. Ik begrijp gewoon niet helemaal goed hoe de mkb-financieringsdesk nu wordt getransformeerd tot een nieuw loket.

Minister **Herbert**:
Dank, mevrouw Oualhadj, voor het mij eraan herinneren dat ik inderdaad nog een vraag open had staan. Het klopt inderdaad dat het gaat om de ombouw van een bestaande desk bij RVO. Ik dacht in de eerdere inbreng van mevrouw Oualhadj een zorg te horen over wat de logica is van het geven van deze rol aan mensen die goed zijn geweest in mkb bedienen. Ombouw kan meer beogen dan alleen maar een ander doel geven aan de desk. Maar we zullen het inderdaad in ieder geval mogelijk maken doordat we iets anders, wat niet doelmatig leek te zijn, stoppen. Het doel van deze nieuwe spin-offdesk is dus inderdaad om te helpen zoeken naar instrumenten. Ik heb goed gehoord in eerdere inbrengen van uw Kamer — ik ben het ermee eens — dat we daarin niet te veel vanuit alleen de zendoptiek moeten kijken, maar dat we juist ook vanuit de ontvanger moeten blijven denken. Dat heb ik dus goed gehoord en daar zal ik zelf alert op blijven.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Mevrouw Bühler en dan de heer Van der Lee.

Mevrouw **Bühler** (CDA):
Ik kom nog even terug op het debatje dat de minister had met mevrouw Martens over de 30 miljoen. Die 30 miljoen is een onderdeel, een carve-out, van de 100 miljoen die beschikbaar is gesteld voor regionale ecosystemen. Ik ben het eens met de richting die u aangeeft, minister, ten aanzien van wat we daarmee gaan doen. Aan de andere kant zie ik dat dit nog steeds aan de kant van de universiteiten hangt. Naar mijn idee zijn de universiteiten ook de initiatiefnemers en zitten die min of meer op de bok als het gaat om het bepalen waar ze wel aan meedoen en waar we niet aan meedoen. Ik zou het juist heel mooi vinden als we het andersom zouden formuleren, dus dat we vooral gaan kijken naar wat er nou goed in die ecosystemen valt. Maak die initiatieven nou dus los van de universiteiten, vooral gezamenlijk met die ecosystemen, en doe het dus meer vanuit de ondernemende kant en vanuit het zien en benutten van de daar daadwerkelijk al aanwezige kansen. Laat het kwartje die kant op vallen. Daar zou ik echt nog wel wat meer versterking op willen zien.

Minister **Herbert**:
Ik hoor hierin goed de zorg die ik uit meerdere van uw inbrengen goed meeneem, namelijk de zorg dat het toch weer te veel specifiek de universiteiten zouden zijn die kiezen. Ik wil nog een keer herhalen hoezeer ik erop gericht ben dat dit geld, dat inderdaad een carve-out is uit het totaalbudget dat u noemde voor regionale … Wat was ook alweer de precieze naam? Goed, we weten waar het over gaat. Ik wil het dus echt benutten om het daarvoor in werking te laten komen, dus voor dat grotere doel, dus in die ecosystemen. Ik kom dus nog terug op hoe we dit precies gaan ontwerpen. Ik zal dit ter harte nemen.

De **voorzitter**:
Een korte vervolgvraag.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Mevrouw **Bühler** (CDA):
Ik zou dat dan graag uitgewerkt zien voordat u de tweede termijn van de EZ-begroting aanvangt.

Minister **Herbert**:
Ik denk dat ik dan vooral toch nog zal zitten op het niveau van het herhalen van de antwoorden die ik vandaag geef. Dat komt doordat ik de inzet die u van mij vraagt, wil verwerken in een concreet voorstel over hoe die valorisatie-impuls nu gebeurt. Ik vind het niet zo verstandig om daar dan één deel uit te trekken; ik wil dat graag compleet blijven vertellen.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Ik ben ook benieuwd naar de uitwerking. Ik ben zelf meer geneigd om te denken dat je wel echt bij kennisinstellingen moet zijn, want daar wordt de nieuwe kennis ontwikkeld die je naar de markt wil brengen. In een ecosysteem kan heel veel kennis zitten, maar dat is weer het bezit van bepaalde partijen. Dat leidt tot mijn vraag. Die heb ik ook gesteld bij de verdere uitwerking van het NADI. Je raakt in de dealtermsdiscussie misschien ook wel aan de vraag wat we nou doen met de ip. Wie krijgt de intellectual property, en wanneer? Wie kan die te gelde maken? En hoe beschermen we bepaalde kennis, zodat die niet volgend jaar in China of in de Verenigde Staten zit? Dat raakt hier dus ook weer aan. Als het gaat om de verdere uitwerking, ben ik dus ook op dit punt weer geïnteresseerd in hoe we het dan op een bepaalde manier borgen, omdat er ook publieke middelen naartoe gaan.

Minister **Herbert**:
Het is heel mooi en terecht dat er koppelingen gelegd worden tussen een aantal invalshoeken of vraagstukken die in het NADI-debat aan bod kwamen en die ook hier weer spelen. Daar hebben we dit inderdaad ook besproken en heb ik ook gezegd dat ik de vraag hoe dit verstandig te doen een belangrijk thema vind. Vanzelfsprekend is mijn inzet om dit ten bate te laten komen van Nederland als eerste en Europa als tweede, en ook om dat te zien in het kader van niet alleen verdienvermogen, maar ook weerbaarheid. Ik herken deze insteek dus. Ik wil nog een keer herhalen dat ik "kennisinstellingen" niet enkel en alleen definieer als universiteiten. Dat herhaal ik hier nog maar een keer. Dank voor het nog een keer benoemen, meneer Van der Lee. Dat zal ik hierin meenemen.

De **voorzitter**:
Een vervolgvraag.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Dit is een iets bredere vraag. Die hoeft hier nu ook niet uitgebreid beantwoord te worden. We hebben de berichten gezien over de ambities van het kabinet, over het volume van 25.000 rijksambtenaren dat moet verdwijnen. Dat zal relatief zwaar drukken op het ministerie van Economische Zaken. Er gaat dus binnen een aantal jaren heel veel staf verdwijnen. De vraag is vervolgens waar dan de prioriteiten worden gelegd. Dit lijkt namelijk meer een kwantitatief doel te zijn dan dat hier nou al inhoudelijke keuzes onder zitten. Hoe kan in dat speelveld de inzet voor start- en scale-ups behouden blijven? Is de minister daarmee bezig? Wanneer krijgen we daar als Kamer inzicht in? Ik maak me daar namelijk wel zorgen over. Ook als het gaat om de RVO: we kunnen daar allerlei

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

taken neerleggen, maar feit is dat er heel veel mensen zullen weggaan. Dus hoe gaan we dat oplossen?

De **voorzitter**:
Dat is inderdaad een bredere vraag. Die valt niet per se onder het blokje valorisatie. Maar ik kijk even naar de minister of ze deze nu wenst te beantwoorden of dat ze hem straks pakt bij het blokje overig.

Minister **Herbert**:
Dank, voorzitter, voor deze optie. Maar ook als ik hem onder overig zet, zal ik waarschijnlijk zeggen: natuurlijk, meneer Van der Lee legt terecht gewoon een heel groot vraagstuk open. Daar maak niet alleen ik, maar mijn hele departement zich natuurlijk druk over. Hoe gaan we hier nou verstandig mee om? Het kan niet waar zijn dat een besparingsopgave nergens pijn gaat doen. Dat is onmogelijk. Dan hadden heel veel mensen niks zitten doen en dat is niet zo. We moeten dus ontzettend goed nadenken over hoe we keuzes maken én met minder inzet meer impact maken. Maak ik me hier druk om? Ja. Ben ik hierover aan het nadenken? Ja, maar gelukkig niet in mijn eentje. Ik heb hier nu geen eindantwoorden op.

Dan ga ik meteen door naar mijn mapje randvoorwaarden. Dat gaat eigenlijk vooral over die arbeidskant. Daar is door meerdere van u, terecht, op gewezen. Om daar dan maar mee te beginnen: ja, ik erken dat daar echt een mismatch is naast kapitaal. Nu bestaande afspraken over hoe wij dingen, denk ik, in Nederland goed geregeld hebben voor bestaande industrie geven soms een mismatch met de start-up-/scale-upsector. Dat erken ik. Het zoeken naar hoe je daarin tot vernieuwing komt, is natuurlijk precies een thema dat op zo'n tafel bij de polder ligt. In de gesprekken die daar, gelukkig, nu van start gaan, gaan we daar ongetwijfeld op in. Dat is ook mijn insteek vanuit Economische Zaken.

Mijn overtuiging is dat het de komende tijd ook echt tot dilemma's blijft leiden. Hoe kom je dus tot experimenteerruimte, zoals mevrouw Nanninga die bijvoorbeeld met haar motie heeft aangewezen? Kunnen we komen tot een plek waar je kunt oefenen met hoe het anders kan? Kun je dat doen zonder dat alles wat ook werkingskracht heeft, meteen weg moet? Dat is natuurlijk de essentie van experimenteerruimte. Mevrouw Nanninga heeft me gevraagd of ik daarover al wat meer kan zeggen. Eind Q1 zullen wij, vanzelfsprekend met Sociale Zaken, de Kamer informeren over de voortgang en de vervolgstappen. Dat is niet omdat ik daar nu niks aan zit te doen. Dit staat namelijk echt hoog op mijn lijstje. Ik hou er erg van om te kijken naar experimenteerruimte. Dat geldt niet alleen voor dit onderwerp, maar ook voor allerlei andere dingen die gaan over regelgeving en toegang tot de markt voor bepaalde sectoren. Ik weet namelijk dat we op dat gebied soms dingen hebben vastzitten in Nederland en dat dat niet helpt voor innovatieve bewegingen. Ik ben de komende tijd al in gesprek met allerlei stakeholders, zoals Techleap en start- en scale-ups, over hoe we zo'n sandbox zinvol kunnen inrichten.

Dan gaat het natuurlijk over het ontslag- en contractrecht. Eigenlijk betreft dat de dingen die door meerderen van u benoemd zijn. Die herken ik zelf gewoon ook allemaal.

De **voorzitter**:
De heer Schenk heeft nog een interruptie op het vorige punt, denk ik.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Schenk** (FVD):
Inderdaad. Eigenlijk gaat mijn interruptie over de inleiding waarmee de minister haar blokje begon. Er werden wat opmerkingen gemaakt, onder meer door mij, maar ik hoorde het hier rechts van mij ook, over loonbetaling bij ziekte. De minister verwijst, misschien logisch, naar de gesprekken die plaatsvinden in de polder. Het heeft natuurlijk even geduurd voordat die überhaupt op gang kwamen. We weten allesbehalve zeker wat daaruit gaat komen. Het zou ook zomaar kunnen dat er helemaal niets verandert aan de loondoorbetaling bij ziekte. Dat kan een uitkomst zijn. Misschien wordt het überhaupt buiten die gesprekken gelaten, of buiten het sociale akkoord dat er moet komen. Dan hebben de ondernemers, de mensen die nu met start-ups bezig zijn, daar natuurlijk niets aan. Is het niet te makkelijk om te zeggen: we wachten op wat er uit de polder komt? Zou er niet gewoon eerder een stap ondernomen moeten worden op dat vlak? De minister van Werk en Participatie is er natuurlijk ook mee bezig. Hij heeft er onlangs een brief over gestuurd. Graag wat reflectie daarop.

Minister **Herbert**:
Daar wilde ik zeker nu ook op wijzen. Inderdaad heeft de minister van WenP over de loondoorbetaling bij ziekte onlangs een brief gestuurd met meerdere opties. Ik geloof dat het er zes waren. Er ligt nu dus weer een kans voor de Kamer om daarop te reageren. Ik heb overigens zeker niet de indruk willen wekken dat ik ga afwachten wat er uit het poldergesprek komt. Gelukkig zit ik daar zelf aan tafel. Ik heb dit ook al op tafel gelegd. Het is voor mij ontzettend belangrijk. Ik heb niet eens de indruk dat er heel veel verschil van mening is over de vraag óf er dingen moeten veranderen. Natuurlijk kun je wel heel veel verschil van startmening hebben over de vraag wát er dan precies moet veranderen en hoe groot de groepen moeten zijn. Dat is nou precies waarom dat gesprek secuur en goed gevoerd moet worden. Het zal ook gewoon consequenties hebben. Daar kan ik niet op vooruitlopen. Mijn inzet hier is dat we uiteindelijk meer ruimte creëren voor de bestaande behoeftes van start-ups en scale-ups. Het gaat dan om specifieke wensen, behoeftes of hoe je het ook maar noemt. Ik noem bijvoorbeeld het sneller kunnen aannemen van personeel en dat je dat ook sneller weer kunt laten gaan. In de fasering van werkzaamheden bij start-ups zijn er immers veel sneller wisselende teams nodig, in kleinere samenstellingen. Daardoor heb je er meer last van als mensen bij jou drukken op de loonkosten. Dat kan gewoon niet in een start-up. Dan ben je dood. Ik herken deze problematiek dus heel erg. Die vraagt om ruimte. Daarom is de sandbox wat mij betreft een heel goed idee. Die is alleen nog niks totdat je hem invulling geeft. Daar kom ik dus in Q1 op terug.

De **voorzitter**:
Een vervolgvraag van de heer Schenk.

De heer **Schenk** (FVD):
Dank, voorzitter. Ergens vind ik het toch lastig. Aan de ene kant denk ik: volgens mij zijn wij hier met elkaar degenen die de wetten maken. We zijn nu aan het wachten wat daar dan uit komt. Volgens mij is er al meermaals een Kamermeerderheid geweest voor loondoorbetaling na een jaar en in het tweede jaar collectiviseren. Ik vind persoonlijk een jaar ook nog wel heel lang voor de werkgever. Ik denk dat die tussenweg van "één jaar werkgever, één jaar collectiviseren" een tussenweg is waar een brede Kamermeerderheid voor is. Ik ben een beetje op zoek naar: wat is dan de ruimte voor ons als Kamer? Als we nu de polder moeten afwachten, komt daar misschien iets uit

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

waar we het helemaal niet mee eens zijn, wat we helemaal niet willen en waar mensen met start-ups en mensen met scale-ups, ondernemers, nog steeds niet mee geholpen zijn. Moeten wij dan zeggen: er is nou eenmaal een sociaal akkoord gesloten? Als werkgevers en werknemers met elkaar tot een afspraak komen, is het politiek natuurlijk heel gevoelig om daar dan weer aan te gaan tornen. Hoe liggen die verhoudingen en wat is onze ruimte nog om daar iets van te vinden? Misschien stel ik deze vraag nu aan de verkeerde minister, want die zou ook bij Sociale Zaken kunnen thuishoren. Toch ben ik benieuwd hoe deze minister ernaar kijkt.

De **voorzitter**:
Dat zou zomaar kunnen.

Minister **Herbert**:
Ja, dat is inderdaad iets wat vooral bij Sociale Zaken ligt, maar wil ik er niet bij wegstappen, want ik denk dat meneer Schenk een vraagstuk openlegt dat ons allemaal weleens bezighoudt, namelijk: wat zou het fijn zijn als ik erover zou gaan. Overigens snap ik dan nog steeds dat daarin uw rol in de Kamer ook is dat je als Kamer samen meerderheden moet vinden. Daar heb ik mij ook toe te verhouden. Wat betreft de poldervraagstukken is het ook gewoon echt zo dat werkgevers en vakbonden hier een rol in hebben. Zo hebben we dat in Nederland geregeld. Ik denk dat daar veel positieve dingen uit voortgekomen zijn. Ook is daar vernieuwing in nodig. Daar gaan die gesprekken over. Dat moeten we wel samen doen. In mijn beleving kan dat niet door ergens anders alleen maar te zeggen: dit moet eruit komen. We hebben geprobeerd om op z'n minst prikkelend te zijn, met een aantal uitspraken in het coalitieakkoord. Het is de vraag of dat heel goed heeft uitgepakt. Het heeft in ieder geval lang geduurd voordat we aan tafel konden. Ik ben blij dat dat nu wel gaat gebeuren. U mag mij ook blijven vragen of het een beetje opschiet. Ik ga het niet in mijn eentje kunnen regelen, maar ik denk dat ik er met dezelfde drive in zit als die ik bij u voel. Ook ik voel namelijk dat het gewoon knelt op dit punt. Dat doet me pijn, want ik zie ook dat bedrijven daarom niet door kunnen, terwijl ze wel kansrijk zouden zijn wat betreft de inhoud.

De heer **Schenk** (FVD):
Tot slot heb ik nog één korte vraag, of eigenlijk twee korte vragen. Is het dan wel de bedoeling dat de insteek is om te zoeken naar een manier — daar is immers een breder Kamermeerderheid voor — om naar "één jaar werkgever, tweede jaar collectiviseren" te gaan? En wordt in die gesprekken met de polder ook nadrukkelijk naar het ontslagrecht gekeken? Of komt de minister daar later in haar beantwoording nog op terug? Ik heb daar ook iets over gezegd.

Minister **Herbert**:
Even kijken. Hier zitten inderdaad twee vragen in. Op beide vragen kan ik nu beter niet proberen om een concreet antwoord te geven, want dan ga ik zoeken. Ik kom hier in de tweede termijn even op terug.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Nog even over de sandbox. Nauw samenhangend met mijn motie is de motie-Oualhadj, die voorstelde om vast met één bedrijf of start-up te beginnen. Ik zit een beetje in een raar figuur nu, want de beantwoording van de begroting hangt natuurlijk nog boven de markt. Maar goed, er was toegezegd om daarover met een reactie te komen vóór de begrotingsbehandeling. Zit die in de beantwoording in de eerste termijn van de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

begrotingsbehandeling? Zo nee, mogen we daar dan nu een antwoord op?

Minister **Herbert**:
Dan ga ik gewoon nu zeggen dat die in de eerste termijn van de begroting zit!

Voorzitter. Dan heb ik nog een paar vragen die bij mij in mijn laatste mapje zitten. Die gaan om te beginnen over: onderneming in moeilijkheden. Onder andere mevrouw Oualhadj had daar een opmerking over en meneer Van der Lee kwam daar volgens mij ook op terug. Mevrouw Oualhadj vroeg hoe het nou zit en onder welke voorwaarden die quasi-eigenvermogenmiddelen mee mogen tellen, dat soort zaken. De definitieve tekst van de Commissie is er nog niet. Ook ik heb die niet. Die wordt naar verwachting eind december gepubliceerd. Dat is later dan eigenlijk de bedoeling was. Vind ik dat leuk? Nee, dat vind ik niet leuk. Daarmee zit het ook dichter op de invoeringsdatum van 1 januari. Dat vind ik ook spannend. Maar goed, ik doe erg mijn best om in de tussentijd te kijken waar ik nog dingen kan beïnvloeden. U weet, denk ik, allemaal wat mijn inzet hierop is. Ik vind het een bezwaar dat wij nu te vaak aan lopen tegen de barrière vanuit die "onderneming in moeilijkheden"-definitie.

Ik heb op basis van eerdere gesprekken goede hoop gekregen — die heb ik nog steeds — dat een groot deel van de ondernemingen geholpen zal zijn met wat er eind december komt en dat we het daarna dus ook heel snel kunnen invoeren, per 1 januari. Vanaf het moment dat het gecommuniceerd wordt als het voorstel, voel ik namelijk ruimte om daarmee te kunnen gaan handelen. Kan dat met terugwerkende kracht? Nee, dat zie ik niet zo. Zo werkt dat niet met nieuwe ingangsdata. Die datum is het moment dat je kunt gaan handelen met nieuwe voorwaarden. Dat is het bepalende moment. Als ik meer informatie heb, informeer ik u natuurlijk meteen.

Meneer Van der Lee heeft een terechte vraag gesteld; die vraag stel ik zelf namelijk ook de hele tijd. Is er in de tussentijd iets wat ik al kan doen? Of als ik er nu toch nog steeds zorgen over heb dat ik straks niet een honderdprocentoplossing heb, wat kan ik dan met de nog overblijvende procenten doen? Het blijft mij storen dat er de hele tijd een beeld bestaat alsof ze daar in andere landen in ieder geval creatiever in zijn, wat dat dan ook maar voor invulling mag hebben, dan dat wij in Nederland zijn. Ik blijf zoeken naar wat dat dan is en of ik meer kan doen. Tot nu toe heb ik daar geen antwoord op.

Mijn zoektocht is overigens niet geëindigd. Ik heb het vanochtend weer gevraagd, kan ik u zeggen. Iedereen die mij nog tips aan de hand kan doen: daar sta ik echt voor open. Ik zal daarbij zelf altijd blijven kijken of ik daarmee recht doe aan het bedrijf of een probleem naar het bedrijf breng; dat laatste wil ik namelijk niet. Verder wil ik geen boetes over mezelf afroepen. Eigenlijk is het probleem met de onderneming in moeilijkheden juist dat juist de bedrijven er last van zouden hebben als ik iets met staatssteun zou doen wat niet mag. Hier zit de zoektocht in. Ik hoop dat u van mij ervaart dat ik hier minimaal elke week mee bezig ben. Is dit een garantie voor een goede uitkomst? Nee, maar dan zal ik er alles aan gedaan hebben.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Ik stel één vraag, zodat ik er straks nog eentje kan stellen over een ander onderwerp. Er is ook een Europese de-minimisverordening waarin je de ruimte krijgt om de definitie van OIM niet toe te passen als het gaat om staatssteun, drie jaar, maximaal €300.000. Wordt er voldoende gebruikgemaakt van die route, is mijn vraag. Als de minister dat niet

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

spontaan weet, dan hoor ik dat graag op een ander moment.

Minister **Herbert**:
"Ja", zeg ik nu omdat het in mijn oor gefluisterd wordt. Ja, daar maken we nu gebruik van. Alles wat daar mogelijk is, wordt daar ingebracht. Als er hoop zou zijn dat daar nog meer in te halen is, dan is dat niet de hoop die ik heb. Ik hoop eigenlijk dat het goed nieuws is dat we alle mogelijkheden die er zijn, ook echt gebruiken.

Even kijken wat ik dan nog voor andere onderwerpen heb. Mevrouw Bühler had een vraag over EU Inc, over het 28ste regime. Ik ben zeer goed op de hoogte van de voortgang in de zaken die daar spelen en ook van de zorg die daar is, juist vanuit start-ups en scale-ups. Het positionpaper dat daarover opgesteld is, is breed gedeeld. Dat heb ik via meerdere routes ontvangen. Zelf denk ik dat we belang hebben bij een uitkomst van dat 28ste regime en dat dat dus nodig is. Natuurlijk zou ik het het liefst helemaal zelf schrijven en dan zeggen: als we het nou zo doen, dan is het goed. Dat is eigenlijk wat in het BNC-fiche staat. Dat is ook de inzet van Nederland geweest. We zijn niet honderd procent tevreden met wat er nu in het compromisvoorstel tot uitdrukking is gekomen, maar we herkennen op z'n minst genoeg dingen die voor ons belangrijk zijn geweest en waar we op door willen zetten. It ain't over 'til it's over.

Eigenlijk vroeg mevrouw Bühler heel specifiek: wat is de ondergrens voor de minister? As er onderhandelingen gaande zijn, is het volgens mij nooit verstandig om iets hard te zeggen, maar u mag mij erop blijven bevragen dat er uiteindelijk een uitkomst zal zijn waar Nederland ja tegen wil zeggen. Dat wordt een uitkomst die goed is voor ondernemers en die misbruik moet voorkomen. Natuurlijk ben ik erop gericht dat het niet extreem veel regeldruk moet gaan opleveren. Ik zeg "extreem veel", maar ik ben sowieso niet uit op meer regeldruk. Toch heb ik er nog steeds enorm veel fiducie in dat een 28ste regime wel degelijk is wat we moeten willen. Ik ben samen met een heleboel andere mensen nog aan het werken aan de manier waarop dit een zo goed mogelijke uiting krijgt, zodat we een hele stap verder zijn. En ja, het is een spannend onderwerp.

Dan kom ik op het laatste onderwerp waarvoor ik een beantwoording klaar heb liggen. Er was een vraag van mevrouw Bühler over een fast lane voor exportcontrole van kwantumbedrijven. Dat was een heel specifieke vraag. Kwantum is een onderwerp dat binnen het Semiconprogramma van de Taskforce Toekomstige Welvaart valt. Dit is dus iets waar nadrukkelijk aandacht naar uitgaat: waar zitten nou knelpunten voor groei en hoe kunnen we die wegnemen? U weet ongetwijfeld dat de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking degene is die de exportcontrole als verantwoordelijkheid heeft. Wij hebben ook met elkaar afgesproken dat we ons niet bemoeien met elkaars portefeuille, maar we werken wel heel nauw samen. Ik ben dus in gesprek met mijn collega over hoe we ook voor kwantum zo'n fast lane op een goede manier kunnen laten uitwerken.

De **voorzitter**:
Meneer Van der Lee. O nee, sorry, ik zag u eerst, maar eerst is mevrouw Bühler op dit punt, denk ik.

Mevrouw **Bühler** (CDA):
Mijn vraag was of u hier in de taskforce aandacht voor wil vragen en dit op wil pakken. Ik hoor u eigenlijk zeggen — maar dat wil ik even checken — dat u van plan bent om dit

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

samen met de minister van BHO op te pakken, en daadwerkelijk concrete voorstellen te doen voor bijvoorbeeld een fast lane.

Minister **Herbert**:
Kortgezegd: ja. En overigens is dat niet uniek voor kwantum. Dit is eigenlijk onze hele werkwijze en denkwijze ten aanzien van die zes groeimarkten die volgen uit het rapport-Wennink. Iedere keer ben ik erop uit om per groeimarkt te snappen waar de hele specifieke belemmeringen zitten en te bedenken hoe we daar voor deze markt aan kunnen werken. De vervolgvraag is dan altijd of we zoiets daarna kunnen opschalen naar alle plekken waarvoor het relevant zou kunnen zijn. We proberen op kortere termijn wat doorbraken te krijgen door specifiek en resultaatgericht te worden.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Ik had nog een vrij groot deel van mijn inbreng gewijd aan het vraagstuk hoe start- en scale-ups meer betrokken kunnen worden bij het formaliseren van productstandaarden. We hebben in Nederland NEN, maar in Europa heb je CEN. Ik hoor veel verhalen vanuit vernieuwende bedrijven dat zij geen markttoegang krijgen omdat de productnormen op een traditionele manier gehandhaafd worden. Gevestigde bedrijven hebben namelijk veel zeggenschap in het formuleren van die normen. Kan de minister daar toch nog op ingaan? Kan zij aangeven hoe we ervoor kunnen zorgen dat ook op dit gebied de benodigde obstakels voor start- en scale-ups worden weggenomen?

Minister **Herbert**:
Allereerst mijn excuses aan de heer Van der Lee. Dit heb ik namelijk heel goed gehoord, maar ik heb zelf niet vastgesteld dat ik hier niet op in ben gegaan. Ja, dit is zeker iets wat mijn aandacht heeft. De vraag is hoe we daar nou op in kunnen gaan. Binnen de Nederlandse context is het vraagstuk hoe je verstandig inkoopt hier bijvoorbeeld nauw mee verbonden. Hoe stel je als overheid bijvoorbeeld de vragen over je eigen inkoopregime die innovatieve oplossingen kunnen uitlokken en de ruimte kunnen geven? Dan is het prima als die via de grotere bedrijven komen, maar dan moeten die wel gebruikmaken van oplossingen die de wat innovatievere bedrijven hebben. U weet van mij dat ik dit in de sector waaruit ik afkomstig ben, ook gewoon zo ervaren heb. Dat inkoopbeleid is voor mij bijvoorbeeld een belangrijke sleutel om ervoor te zorgen dat er ten aanzien van zaken die soms vast lijken te zitten, meer ruimte komt voor die innovatieve oplossingen. Ik weet dat de vraag die de heer Van der Lee stelt daar eigenlijk nog bovenuit stijgt; zaken als CBAM en regelgeving en zo vereisen zelfs Europese afspraken. Ik vind het lastig om daar nu een zo specifiek antwoord op te geven dat het recht doet aan deze vraag, dus ik vraag ruimte om daar in de tweede termijn nog even op terug te komen.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Ja, graag. Het mag ook schriftelijk wat uitgebreider. Het gaat mij eigenlijk meer om de processen die NEN en CEN gebruiken om productnormen vast te stellen. Dat gebeurt met heel veel consultatie, heel veel zeggenschap van bedrijven. Daar valt veel voor te zeggen, maar er zit een inherent conserverende werking in als er gevestigde marktpartijen zijn die er belang bij hebben om bijvoorbeeld de markt niet open te stellen voor cementarm beton. Ik ben wel benieuwd in hoeverre de overheid met deze instellingen overleg heeft om te kijken hoe de belangen van start- en scale-ups wat meer geborgd kunnen worden in de vormgeving van deze processen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Minister **Herbert**:
Interessante vraagstuk. Als u over cement begint, dan heeft u me helemaal aan, natuurlijk. Daar heb ik me best veel druk om gemaakt in mijn vorige werkende leven. Het is een vraag die inderdaad wat meer op processen ziet. Ik denk dat ik er meer recht aan doe als ik daar niet alleen een mondeling antwoord op geef, maar er wat meer over beschrijf. Het is een interessant vraagstuk. Ik zou het overigens dan niet alleen insteken vanuit start-ups en scale-ups, maar eigenlijk gewoon vanuit hoe je überhaupt naar vernieuwing en bepaalde transities gaat. Dus de vraag is aangenomen en ik neem dan graag de ruimte om daar schriftelijk op te antwoorden.

De **voorzitter**:
Durft u daar een termijn bij te noemen? We gaan 'm straks noteren.

Minister **Herbert**:
Ik denk zelf aan Q1 volgend jaar.

De **voorzitter**:
We zijn aan het einde gekomen van de eerste termijn van het kabinet. Ik heb het idee dat er geen vragen zijn blijven liggen, maar er zijn nog wel wat dingen die in de tweede termijn terugkomen. Ik stel voor dat we meteen doorgaan. U heeft 1 minuut 20 en ik start bij mevrouw Martens-America.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Dank u wel, voorzitter. Ik wil de minister bedanken voor de beantwoording. Nogmaals, ik was heel erg blij te horen dat er op een aantal vlakken hele duidelijke doelstellingen werden geschetst. Ik ben benieuwd of de minister wellicht op meer dossiers deze hele duidelijke doelstellingen zou willen hanteren. Dat maakt ook onze baan makkelijker in dezen. Het zou mooi zijn als we met z'n allen zouden kunnen nadenken over die hele duidelijke doelstellingen.

Ik maak mij evenals mijn buurman wel veel zorgen over de uitkomsten van de polder. Hoewel ik het proces het proces wil laten zijn, zijn de gevolgen voor vooral het kleine bedrijfsleven natuurlijk heel groot als dat niet goed uitpakt. Ik volg het op de voet en we hebben een aantal aangenomen moties op de plank liggen waar we op zouden kunnen teruggrijpen.

Verder wil ik alvast een tweeminutendebat aanvragen, omdat ik mij toch zorgen maak over de uitvoering van het valorisatietraject.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Meneer Schenk.

De heer **Schenk** (FVD):
Voorzitter. Ook dank aan de minister voor haar beantwoording. Ik wil nogmaals benadrukken dat er heel veel zaken zijn die te maken hebben met het klimaat waarin start-ups en scale-ups zich begeven, maar dat hoe je het ook wendt of keert toch de eerste dingen die wat ons betreft zo snel mogelijk aangepakt moeten worden, neerkomen op die loondoorbetaling, het ontslagrecht en ook gewoon hele basale dingen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

waar als het ware elk bedrijf mee te maken heeft: die energiekosten, hoge loonkosten en belastingdruk. Dat zijn dingen waar de Nederlandse overheid gewoon direct invloed op heeft en morgen wat aan zou kunnen veranderen. Dat zijn gewoon hele simpele dingen die je volgens mij zou kunnen doen met een beetje politieke wil. Dat is volgens mij gewoon de allergrootste prioriteit op dit moment.

Verder kijk ik uit naar de beantwoording in de tweede termijn van de vraag of ontslagrecht daadwerkelijk mee wordt genomen in de gesprekken in de polder en wat de insteek daarbij is, hoe er bijvoorbeeld wordt omgegaan met die aangenomen Kamermotie — ik geloof dat die echt met meer dan 100 stemmen werd aangenomen, misschien zelfs Kamerbreed — over dat eerste jaar voor de werkgever en het tweede jaar als collectieve voorziening. Dus daar hoor ik graag nog een antwoord op.

De **voorzitter**:
Dan gaan we naar mevrouw Oualhadj.

Mevrouw **Oualhadj** (D66):
Voorzitter. Ook namens mij dank aan de minister voor de beantwoording. Ik had eigenlijk maar één vraag voor de tweede termijn, maar die is door mijn buurvrouw van JA21 al op een creatieve manier gesteld. Die ging over die versnelde vergunningszone. Ik kijk uit naar het vervolg van de begrotingsbehandeling.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Dank, voorzitter. Ook dank voor de antwoorden. Ik wil voor een deel de beantwoording in de eerste termijn van de begroting afwachten. Het is een beetje een ongebruikelijk figuur, maar toch het volgende. Het is natuurlijk het goed recht van het lid Martens om een tweeminutendebat aan te vragen, maar ik maak me er ook zorgen over of het agendatechnisch echt per se nodig is. Het zou eventueel natuurlijk ook bij het vervolg van het begrotingsdebat kunnen. Maar als zij echt staat op een tweeminutendebat, is dat natuurlijk helemaal haar goed recht.

De **voorzitter**:
Een reactie van mevrouw Martens-America.

Mevrouw **Martens-America** (VVD):
Mevrouw Nanninga heeft daar een heel terecht punt. Ik zat in mijn hoofd een beetje te puzzelen wanneer het op de agenda zou kunnen komen. Ik denk: niet meer dit jaar nog. Wat mij betreft hoeft het niet meer als de antwoorden die we bij de begroting krijgen voor mij voldoende zijn. Ik doe dan absoluut zelf hier het voorstel, maar dan is het aan jullie om te zeggen: we laten het gaan. Ik zal dan mailen dat het wat mij betreft niet meer hoeft. Het is dus meer een stok achter de deur dan dat ik echt denk dat het noodzaak is. Dus: goed punt.

De **voorzitter**:
We zullen ook bij de Griffie aangeven dat het in ieder geval niet voor de begrotingsbehandeling hoeft te worden ingepland. U kunt dus als commissie daarna de afweging maken. We zijn, denk ik, aangekomen bij mevrouw Bühler.

Mevrouw **Bühler** (CDA):
Dank, voorzitter. Ik ben ook erg blij met de beantwoording van de minister. Ik heb echt

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

het gevoel dat ze een spil in het web is bij datgene wat er nodig is om de start-ups en scale-ups verder te brengen. Daar ben ik heel blij om. Ik moet zelf nog kauwen op die 30 miljoen. Dat zit nog even in mijn achterhoofd.

Ik ben ook nog even aan het kijken naar EU Inc. De minister zegt daar een duidelijke visie op te hebben, maar hoe die visie dadelijk gaat uitpakken, vind ik nog ingewikkeld. Ik zou de minister willen meegeven om er vooral voor te zorgen dat als we daar iets voor monteren, de doelgroep daar ook iets aan heeft. Partijen die ermee geholpen zijn, moeten er ook mee aan de slag kunnen. Die oproep doe ik nog, via de voorzitter, aan de minister.

De **voorzitter**:
Dank u wel. De heer Van der Lee, tot slot.

De heer **Van der Lee** (PRO):
Heel veel dank aan de minister. Ook bedankt voor de toezegging voor nadere informatie op het punt van ip bij de valorisatie-uitwerking en op het punt van het betrekken van innovatie, niet per se alleen start-ups en scale-ups, bij de vaststelling van productstandaarden.

Verder ben ik voorzitter van de commissie voor Sociale Zaken. Ik ben er heel blij mee dat er onderhandelingen voor een sociaal akkoord zijn gestart. Ik weet ook hoeveel onderwerpen daar op de agenda staan. Loondoorbetaling in het tweede ziektejaar is daarvan een van de vele. Het gaat ook over de noodzaak om te werken aan levenslang leren, over het voorkomen dat mensen uit het arbeidsproces moeten treden en in de WIA belanden en over hoe we zorgen dat er een betere match zal ontstaan met onze opvattingen over het verdienvermogen van de toekomst. Ik wou alleen maar benadrukken hoe belangrijk het is dat er nu gesprekken gevoerd worden. Daar zal natuurlijk een ingewikkelde uitruil uit komen. Voor sommige partijen zal die op een aantal punten heel positief zijn en voor andere op een aantal punten misschien weer negatief. Ik hoop wel dat we op een totaalpakket uitkomen waarmee we als Nederland vooruit kunnen. Ik wens de minister, net als alle andere partijen aan die tafel, heel veel succes. Ik hoop dat we in het voorjaar een uitkomst hebben. Hoe sneller, hoe beter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We gaan vijf minuten schorsen. Dan gaan we verder met de beantwoording door de minister in de tweede termijn.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**:
Welkom terug allemaal bij de vaste commissie voor Economische Zaken en het commissiedebat Start-ups en scale-ups. We zijn aangekomen bij de tweede termijn van het kabinet. Ik geef het woord aan de minister van Economische Zaken en Klimaat, mevrouw Herbert.

Minister **Herbert**:
Ik denk eigenlijk dat ik drie vragen heb gehoord waar ik antwoord op wil geven. Twee daarvan kwamen van meneer Schenk en één van mevrouw Martens-America. De vragen van meneer Schenk gingen over doorbetalen bij ziekte en over ontslagrecht.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Zoals meneer Van der Lee eigenlijk al mooi zei: er zijn heel veel onderwerpen die op de poldertafel passen, die daarop terecht kunnen komen. Overigens is het echt vaststellen van een agenda een van de eerste acties die gaat gebeuren in het najaarsoverleg. Tot dat moment is de agenda nog niet vastgezet, maar dat gaat dus binnenkort gebeuren. Ik kan mij niet voorstellen dat ontslagrecht daar niet op komt te staan. Natuurlijk is het waar dat het om een heel samenstel van zaken gaat.

Over dat tweede jaar ziekte: de heer Schenk zei volgens mij zelf al dat er een brief over verschenen is van mijn collega, meneer Aartsen. Die is verondersteld het antwoord te zijn op de motie, dus dat daarmee de motie afgedaan is. In de brief zijn zes opties beschreven, eigenlijk als een soort menukaart, hoe het kabinet oplossingen kan zoeken. Dat kunt u daarmee zien als iets wat meegaat naar de poldertafel, iets wat daar ingebracht wordt.

Mevrouw Martens-America heeft een mooie prikkelende vraag voorgelegd. Zij zei: wat is het toch fijn om duidelijke doelstellingen te hebben, eigenlijk een soort targetsturing, als je beleid aan het maken bent. Zij vroeg of ik bereid ben om dat op meer onderwerpen te doen. Ja, dit is heel erg mijn manier van denken. Ik kan er ook eerlijk bij zeggen dat er veel mensen zijn die mij adviseren om niet hele scherpe doelstellingen te hebben, of die ieder geval niet hardop uit te spreken, want de ervaring is dat de Kamer vervolgens vooral gaat aanwijzen welke doelen je niet hebt gehaald. Ik ben van de school: je durft doelstellingen neer te zetten omdat ze ambities helpen om dichter in die richting te bewegen. Ik ben dan bijvoorbeeld ook heel blij als je 80% van je ambitie waarmaakt. Dat zie ik over het algemeen als goed nieuws. Ik heb inmiddels ook ervaren dat wat in het bedrijfsleven misschien wel zo werkt, niet per se zo werkt in contact met journalisten of de Kamer. Dus ja, u mag van mij blijven verwachten dat ik resultaatgericht denk en best lef heb om dat hardop uit te spreken. Ik hoop dat ik u er dan op mag blijven aanspreken dat u niet constant de aandacht vestigt op wat er niet lukt. We moeten dan ook even samen blij kunnen zijn met wat er wél lukt. Als dat de manier is, dan zou mij dat heel erg aanspreken.

Verder waren er geen vragen, maar meer oproepen en die heb ik goed gehoord. Wat betreft de valorisatie: ik hoor uw aanhoudende zorg over hoe het precies ontworpen wordt zodat het niet een extra funding is van kennisinstellingen of, nog specifieker, universiteiten.

Ik ga er alles aan doen om de beantwoording bij de eerste termijn van de begroting zo te laten zijn dat in ieder geval iedereen van u het onnodig vindt om daar nog een tweeminutendebat aan te besteden. Die pak ik dus aan.

Over de oproep over EU Inc van mevrouw Bühler wil ik herhalen wat ik net ook zei: uiteindelijk wil ik graag ja kunnen zeggen tegen iets waarvan ik overtuigd ben dat dat goed is voor de bedrijven waar we dit voor maken. Ik ben niet voor slecht beleid. Helaas kunnen we het niet in ons eentje bepalen, al is dat voor sommige onderwerpen misschien ook maar beter. Het moet ook zijn werkingskracht breder krijgen. Maar ja, alle effort is erop gericht om uiteindelijk iets af te spreken waar bedrijven mee geholpen zijn.

Ik hoop dat ik daarmee recht heb gedaan aan ieders inbreng.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Dank u wel. Dan zijn we aan het einde gekomen van dit debat, maar niet voordat ik heb opgenoemd welke toezeggingen er zijn gedaan. In dit geval is dat er eentje.

- De minister zegt toe in een brief in te gaan op de rol van innovatieve start-ups en scale-ups bij het opstellen van productstandaarden en daar in het eerst kwartaal van 2027 bij de Kamer op terug te komen. Dat is een toezegging aan het lid Van der Lee van PRO.

Mevrouw Martens-America heeft een tweeminutendebat aangevraagd. We gaan doorgeven dat dat in ieder geval niet voor begrotingsbehandeling hoeft te worden ingepland en dat het daarna, bij een beantwoording die voldoet aan de verwachtingen, weer zal worden afgevoerd.

Mevrouw Bühler heeft nog één opmerking.

Mevrouw **Bühler** (CDA):
Ik heb zelf ook nog een toezegging gehoord rondom de samenwerking binnen de taskforce op het gebied van de exportcontrole.

De **voorzitter**:
Ik heb de minister horen zeggen dat dit staand beleid is en dat het in alle sectoren of alle aandachtsgebieden op deze manier werkt in het proces. Voor mij leek dat voldoende. Het leek me dus niet nodig om het hier afzonderlijk te noteren.

Dan zijn we aan het einde gekomen van dit debat. Dank u wel.

Sluiting 12.19 uur.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl